

Doporučené očekávané výstupy

**Metodická podpora
pro výuku průřezových témat
v základních školách**

METODICKÁ PODPORA

Doporučené očekávané výstupy

**Metodická podpora pro výuku
průřezových témat v základních školách**

Doporučené očekávané výstupy

Metodická podpora pro výuku průřezových témat v základních školách

Celková koncepce a koordinace autorského týmu: PaedDr. Markéta Pastorová

Autoři jednotlivých částí:

Osobnostní a sociální výchova (OSV):

Garance za VÚP: Mgr. Simona Šedá

Zpracoval: doc. PhDr. Josef Valenta, CSc.

Výchova demokratického občana (VDO):

Garance za VÚP: Mgr. et Mgr. Aleš Franc, PaedDr. Markéta Pastorová

Zpracovali: PhDr. Věra Jirásková, Ph.D., Mgr. Jana Karolová, Mgr. Martin Matějka, Ph.D.

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech (VMEGS):

Garance za VÚP: Mgr. et Mgr. Aleš Franc, PaedDr. Markéta Pastorová

Zpracovali: Mgr. Petra Skalická, Mgr. Regína Dlouhá, Mgr. Petr Chára, Ing. Michaela Dvořáková, PhDr. Jana Stará, Ph.D.

Multikulturní výchova (MKV):

Garance za VÚP: Mgr. Radka Topinková, PaedDr. Markéta Pastorová

Zpracovali: Mgr. Antonín Staněk, Ph.D., PhDr. Denisa Labischová, Ph.D., Mgr. Gabriela Medved'ová

Environmentální výchova (EV):

Garance za VÚP: RNDr. Jiřina Svobodová, PaedDr. Markéta Pastorová

Zpracovali: PhDr. Jan Činčera, Ph.D., PhDr. Kateřina Jančaříková, Ph.D., Mgr. Jana Kindlmannová, Mgr. Petra Šimonová, RNDr. Alena Volfová

Mediální výchova (MV):

Garance za VÚP: PaedDr. Markéta Pastorová

Zpracovali: prof. PhDr. Jan Jirák, Ph.D., PhDr. Helena Pavličíková, CSc.

Externí konzultanti: ředitelé a učitelé základních škol, gymnázií, zástupci nevládních neziskových organizací

Praha, Výzkumný ústav pedagogický v Praze, červen 2011, 1. vydání

ISBN: 978-80-87000-76-2

Úvod	4
Osobnostní a sociální výchova	9
Výchova demokratického občana	22
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech	33
Multikulturní výchova	43
Environmentální výchova	53
Mediální výchova	68

Úvod

Proč metodická podpora vznikla

Co jsou doporučené očekávané výstupy a jak je využívat

Co metodická podpora obsahuje

Proč metodická podpora vznikla

Význam průřezových témat a důležitost jejich zařazování do výuky jsou většinou pedagogů zřejmé. Jedná se totiž o témata, která přispívají ke komplexnosti vzdělávání a současně rozvíjejí u žáků postoje a hodnoty důležité pro jejich život. Problematika, kterou představují, se jednak dotýká důležitých aspektů současného světa (existence multikulturních společností, fungování principů demokracie, globalizace, environmentálních otázek, trendů v mediální oblasti i v oblasti osobnostního a sociálního rozvoje), jednak je součástí našeho každodenního života a našich bezprostředních zkušeností. Díky své společenské aktuálnosti se stávají předmětem výměny názorů a diskuzí jak žáků a učitelů, tak široké pedagogické veřejnosti a mohou celkově obohacovat život školy.

Pojetí průřezových témat v rámcových vzdělávacích programech je vyhovující¹. Obsah tematických okruhů není pro školy svazující ani omezující. Školy mohou klást na jednotlivá témata rozdílný důraz, využívat různé formy a metody výuky². Průřezová témata umožňují konkrétní škole a učitelům zohlednit v odpovídající míře zájmy a zkušenosti žáků i možnosti, které poskytuje pro výuku určitá lokalita či region. Zároveň jsou pro žáky velmi dobrou příležitostí ke vzájemné komunikaci a spolupráci a přispívají k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí.

Problémy mohou pro učitele nastat ve chvíli, kdy si položí otázku, zda žákům z jednotlivých tematických okruhů průřezových témat zprostředkovávají vše podstatné. **Proto bylo třeba vytvořit takovou metodickou podporu, která by konkretizovala průřezová témata v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání³ a usnadnila integraci jejich tematických okruhů do vyučovacích předmětů.** Na rozdíl od očekávaných výstupů vzdělávacích oborů nejsou *doporučené očekávané výstupy* závazné, ale pomáhají učitelům pro potřeby výuky konkretizovat vědomosti, dovednosti, znalosti, postoje a hodnoty, které je důležité u žáků prostřednictvím průřezových témat rozvíjet.

Aby mohl být ve výuce co nejvíce využit obsahový a formativní potenciál průřezových témat, je důležité, aby nejen jejich začlenění do školních vzdělávacích programů, ale i jejich výuka probíhala promyšleně a plánovitě. Systematický přístup k jejich výuce je důležitý zejména z toho důvodu, že průřezová témata nemají vyčleněnou samostatnou časovou dotaci a že nejčastěji využívanou formou výuky je již zmíněná integrace tematických okruhů do vzdělávacího obsahu vyučovacích předmětů⁴. Máme-li průřezová témata vhodně integrovat do výuky, je zapotřebí vědět, zda je možné jejich obsah (téma, činnost) vhodně propojit s výstupy a učivem určitého vyučovacého

¹ Příprava metodické podpory k výuce průřezových témat v základních školách a gymnáziích (průběžná zpráva) [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2010/03/MOV_Prurezova-temata_metodicka-podpora.pdf
² Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů v základním vzdělávání [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2006. 104 s. ISBN 80-87000-03-X [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2010/02/Manual_SVP-ZV.pdf

³ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami k 1. 9. 2007). [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. 126 s. [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf

⁴ Příprava metodické podpory k výuce průřezových témat v základních školách a gymnáziích (průběžná zpráva) [cit. 2011-05-25].

předmětu. Tyto otázky úzce souvisejí i s přístupem k hodnocení žáků. Pokud není konkretizované, co můžeme a máme žáky naučit, pak se jen velmi obtížně stanovuje, co, jak a proč máme u žáků hodnotit⁵.

Pro zvýšení kvality výuky, plánování a hodnocení průřezových témat na základních školách byla vytvořena ucelená metodická podpora, která nabízí soubory doporučených očekávaných výstupů pro každý tematický okruh všech průřezových témat.

Metodická podpora je „mostem“ mezi zpracováním průřezových témat v rámcových vzdělávacích programech a specifickými potřebami praxe, pomáhá učitelům pro potřebu výuky konkretizovat vzdělávací obsah tematických okruhů. Způsob, jakým jsou doporučené očekávané výstupy zpracovány, vychází z poznatků získaných ze zahraničních vzdělávacích dokumentů, zohledňuje zásadní strategické materiály a výsledky výzkumů a reaguje na tendence, které jsou ve vývoji celospolečensky důležitých témat zřejmé⁶.

Co jsou doporučené očekávané výstupy a jak je využívat

Doporučené očekávané výstupy jsou zpracovány tak, aby co nejvíce vyjadřovaly stěžejní obsah jednotlivých tematických okruhů průřezových témat. Pomáhají učitelům konkretizovat jak vědomosti a dovednosti, tak i postoje a hodnoty, které si mají žáci prostřednictvím dílčích témat a činností osvojovat. Snaží se co nejúčinněji propojit postojovou, hodnotovou a kognitivní složku vzdělávání i upozornit na přesahy, které jsou jak mezi jednotlivými tematickými okruhy, tak mezi průřezovými tématy navzájem.

Doporučené očekávané výstupy nejsou, na rozdíl od očekávaných výstupů vzdělávacích oborů, závazné. Přestože nejsou závazné a neměnné (je možné je průběžně doplňovat a aktualizovat), jsou zpracovány systematicky a komplexně, v návaznosti na Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Poskytují určitou maximální nabídku, ze které si škola může vybírat, kte-

⁵ Informace Odboru předškolního, základního a základního uměleckého vzdělávání MŠMT k hodnocení průřezových témat ve školních vzdělávacích programech pro základní vzdělávání [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/2098/informace-k-hodnoceni-prurezovych-temat-v-svp.html/>

Hodnocení průřezových témat [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/1950/hodnoceni-prurezovych-temat.html/>

⁶ BUCKINGHAM, David. *Media Education. Literacy, Learning and Contemporary Culture*. Wiley-Blackwell, 2003. 219 s. ISBN 0-7456-2830-3 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: http://www.google.com/books?hl=cs&lr=&id=mGOxvldkTscC&oi=fnd&pg=PR9&dq=Buckingham,+David:+Media+Education.+Literacy,+Learning+and+Contemporary+Culture&ots=WFD03z2SCM&sig=m62NNY_w1ib3stzgtISB7DKrs-GA#v=onepage&q&t=false

Excellence in Environmental Education - Guidelines for Learning (Pre K-12) [online]. North American Association for Environmental Education, 2004 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: http://www.naaee.org/npeee/learner_guidelines.php

FLINT, M. *Personal and social education framework for 7 to 19-year-olds in Wales* [online]. Welsh Assembly Government: Department for Children, Education, Lifelong Learning and Skills, 2008 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: <http://cispro.ceredigion.gov.uk/files/PSE%20Framework.pdf>

MARŠÁK, J., PASTOROVÁ, M., TOPINKOVÁ, R. *Pojetí průřezových témat v Belgii (vlámská část), Irsku, Finsku a Skotsku - srovnávací analýza* [online]. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2011. ISBN 978-80-8700-71-7 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2010/12/pruzerova-temata_srovnaciv-analyza.pdf

Národní strategie globálního rozvoje vzdělávání pro období 2011-2015 [online]. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, 2011 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvoja_spoluprace/dvoustranna_zrs_cr/dokumenty/index.html

MORE, D., KOCOUREK, J., KOŠÁK, P. A. KOL. *Návrh strategie rozvoje Multikulturní výchovy ve všeobecném vzdělávání (interní materiál)*. Praha : Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2009.

rou ale zároveň může podle svých potřeb dále konkretizovat či upravovat. To však neznamená, že školy budou muset upravovat své školní vzdělávací programy. Pouze v případě, že je samy budou chtít inovovat, mohou doporučené očekávané výstupy využít. Protože se jedná o výstupy, které rovněž zahrnují postoje a hodnoty, je obtížné jednoznačně určit míru jejich dosažení. Poskytují ale důležitou orientaci pro to, abychom věděli, k čemu máme žáky směřovat. Tím, že „zviditelňují“ vazby a přesahy průřezových témat navzájem, napomáhají zvýšit efektivitu výuky a usnadňují její plánování.

Doporučené očekávané výstupy jsou využitelné jak při výuce formou integrace, tak při školních projektech, seminářích či kurzech i při realizaci průřezového tématu formou samostatného vyučovacího předmětu. Současně poskytují východisko pro hodnocení žáků i pro průběžné hodnocení výuky podle školních vzdělávacích programů. Učitelům mohou sloužit jako podklad k případné inovaci učebních osnov či tematických plánů, případně k realizaci různorodých školních vzdělávacích aktivit. Mohou se stát důležitým zdrojem pro zpětnou vazbu obsahu stávajících i připravovaných vzdělávacích projektů i různorodých metodických materiálů.

Co metodická podpora obsahuje

Pro každé průřezové téma je zpracován Úvod. Ten přibližuje a specifikuje význam a obsah daného tématu, upozorňuje na jeho aktuální proměny a vývoj a poskytuje základní informace k příslušným tematickým okruhům.

Následuje část **Doporučené očekávané výstupy**. Výstupy jsou zpracovány samostatně pro každý tematický okruh, který je uveden krátkou charakteristikou. Protože byly *doporučené očekávané výstupy* vytvářeny současně pro základní vzdělávání i pro gymnázia (s výjimkou Výchovy demokratického občana), je zajištěna jejich komplexnost, návaznost a gradace náročnosti. Pro potřeby základního vzdělávání (s výjimkou Osobnostní a sociální výchovy⁷) jsou *doporučené očekávané výstupy* zpracovány samostatně pro 1. a 2. stupeň⁸. Takovéto rozčlenění výstupů je orientační a může usnadnit jak samotnou výuku, tak spolupráci učitelů obou stupňů. Doporučené očekávané výstupy reagují na aktuální vývoj dané problematiky a akcentují témata, která se dostávají do popředí zájmu společnosti. Pomáhají pochopit proměněný obsah tématu a vhodně „nastavit“ obsah výuky. Pro ilustraci uvádíme alespoň několik příkladů současných tendencí ve vývoji problematiky průřezových témat, na které doporučené očekávané výstupy již reagují: proměňující se přístup k otázkám multikulturality je reprezentován transkulturním přístupem; potřebnost bezpečného užívání médií získává s rozvojem internetových médií a sociálních sítí na naléhavosti již u nejmladších žáků; celosvětový vývoj klade důraz na schopnost porozumět globální propojenosti dějů a událostí; důležitá není jen environmentální problematika, ale odpovědné environmentální chování jednotlivců i sociálních systémů.

⁷ Témata Osobnostní a sociální výchovy se ve svých „individualizovaných podobách“ přímo promítají do osobností žáků, do jejich prožívání a jednání. Nelze proto dopředu vyčlenit témata vhodná jen pro 1. či 2. stupeň ZŠ. Vzhledem k uvedené specifčnosti Osobnostní a sociální výchovy je pro potřeby učitelů zpracován další doplňující metodický materiál, který dále konkretizuje *doporučené očekávané výstupy* OSV pro základní školy a který je jako samostatný dokument zveřejněn na Metodickém portálu www.rvp.cz.

⁸ V celém textu se používá zkratka „1. stupeň“ a „2. stupeň“ ve smyslu „první stupeň základní školy“ a „druhý stupeň základní školy“.

Informační zdroje poskytují přehled základních a obsahově aktuálních publikací, případně internetových zdrojů, které je možné využít při samostudiu, při přípravě na výuku i přímo ve výuce.

Soubory *doporučených očekávaných výstupů* si mohou učitelé podle požadavků a potřeb školy dále doplňovat a rozšiřovat. Metodický portál (www.rvp.cz) se stane společně sdíleným prostředím pro výměnu zkušeností a pro zveřejňování další metodické podpory pro výuku průřezových témat v základních školách.

Osobnostní a sociální výchova

Úvod

Doporučené očekávané výstupy

Informační zdroje

Osobnostní a sociální výchova, členěná do tří základních částí (*Osobnostní rozvoj, Sociální rozvoj, Morální rozvoj*), poskytuje prostřednictvím tematických okruhů nabídku rovnocenných témat, ze kterých si učitel vybírá primárně ta témata, která jsou přínosná pro konkrétní žáky a pro konkrétní skupinu v daném čase. Žádný tematický okruh ani téma není preferováno jako „vrcholné“ či klíčové. Všechna témata (a to nejen sociální, ale i osobnostně či morálně orientovaná) směřují k témuž praktickému důsledku, a to k tomu, aby se žák choval tak, aby nepoškozoval nejen sebe, ale ani druhé lidi, společnost či svět, ve kterém žije. V optimálním případě by pak svým chováním měl o vše zmíněné pečovat a podle svých schopností sám sebe i okolní svět zdokonalovat. Základní přínos a konečný cíl Osobnostní a sociální výchovy je behaviorální, v rovině akceptovatelného chování, resp. jednání jako vědomého, případně cíleného chování. Jedná se zejména o schopnost efektivně jednat, a tedy o rozvoj klíčových kompetencí, a to především klíčové kompetence sociální a personální, komunikativní, k řešení problémů a k učení.

Specifičnost Osobnostní a sociální výchovy a odlišnost od ostatních průřezových témat i vzdělávacích oblastí a oborů spočívá v tom, že se „učivem“ stává sám žák či konkrétní skupina a ve větší či menší míře také běžné situace každodenního života.

Jedná se o následující podstatné odlišnosti:

- základním výstupem žáka je chování, resp. jednání (např. „znalost“/teoretická vědomost není cílem, nýbrž jen podmínkou či součástí vhodného, efektivního jednání);
- „učivo“ je individualizované a vázané na konkrétní typy osobností žáků a konkrétní situace, které ve třídě nastávají nebo které učitel záměrně vyvolává jako učební situace;
- dosažené výstupy žáků (projevující se a sledovatelné zejména v jejich chování a jednání) nemají a ani nemohou mít „jednotnou“ podobu a vždy budou a musejí být individuálně rozmanité;
- jestliže je základním výstupem „jednání v situaci“, pak předpokladem pro dosažení většiny výstupů je dovednost žáka rozpoznat, jaké chování je pro danou situaci adekvátní (např. asertivitu nelze mechanicky aplikovat ve všech situacích).

Uvedené odlišnosti se promítají i do pojetí *doporučených očekávaných výstupů*, které jsou charakteristické tím, že:

- popisují ideální stav dovednosti (nepopisují její stupně, individuální varianty, hypotetické podoby apod.);
- nerozlišují věkové kategorie (v případě životních dovedností osobnostní, sociální a morální povahy je obtížné a místy i zavádějící stanovit, která dovednost je vhodná právě pro určitou věkovou kategorii). Témata, jako je např. pravdomluvnost, technika řeči, požádání o laskavost, naslouchání druhému apod., je možné se zabývat jak s žáky na 1., tak 2. stupni, tak na gymnáziu. Klíčový rozdíl nespočívá ani tak v dosažení výstupní dovednosti, jako spíše v motivaci a metodě práce;
- abstrahují od rozmanitosti situací, a tedy i od toho, že ne v každé situaci je vhodné každé chování (proto neobsahují jednoznačné formulace, v jakých situacích je třeba např. být asertivní a v jakých ne); výstupy tedy neobsahují vždy znova formulace „v případě potře-

by“; „v situacích, kdy to přinese zúčastněným užitek“; „kdy je to efektivní z hlediska vztahů a situace“;

- neobsahují formulace typu „(žák) zná“, neboť pokud je žák schopen určité činnosti a jednání, pak je znalostní základ předpokladem (příčemž „znalost“ může být i motorická, psychosomatická apod.); *doporučené očekávané výstupy* vyžadující zapamatování si a reprodukci obvykle obsahují slovesa „popíše; vysvětlí“ apod.

Doporučených očekávaných výstupů je možné u žáků dosahovat pomocí různých metodických postupů, při jejichž volbě je třeba vždy důsledně uplatňovat tři základní principy týkající se metod vhodných pro realizaci Osobnostní a sociální výchovy.

Tyto metody musí být:

- **praktické** (jsou založeny především na tom, že žáci situaci prakticky prožívají a jednají na základě konkrétních reálných skutečností);
- **zosobněné** (učivo, metody práce i způsob, jakým jsou aktivity reflektovány, rozvíjejí a zdokonalují žákovu osobní zkušenost s ním samým a jeho vlastním viděním světa, který ho obklopuje);
- **provázející** (metody nejsou direktivní; jsou spojeny s reflexí vlastních zkušeností žáka z realizovaných aktivit a s hledáním jeho vlastních cest k životnímu štěstí).

Doporučené očekávané výstupy pro Osobnostní a sociální výchovu nejsou na rozdíl od jiných průřezových témat zpracovány odděleně pro 1. a 2. stupeň. Důvodem pro odlišný způsob zpracování je to, že témata Osobnostní a sociální výchovy se ve svých „individualizovaných podobách“ přímo promítají do osobností žáků, do jejich prožívání a jednání. Nelze proto dopředu vyčlenit témata vhodná pro určitou věkovou skupinu. Je výhradně na učiteli, aby individuálně posoudil potřeby svých žáků z pohledu Osobnostní a sociální výchovy, a teprve na základě toho s žáky pracoval.

Pro usnadnění práce učitele byl vytvořen navíc doplňující metodický materiál s názvem „**Podrobné rozpracování tematických okruhů a doporučených očekávaných výstupů Osobnostní a sociální výchovy pro základní vzdělávání**“. Materiál je zveřejněn jako samostatný dokument na www.rvp.cz. Podrobně rozpracovává charakteristiky jednotlivých tematických okruhů a s nimi související *doporučené očekávané výstupy* jsou dále konkretizovány tak, aby je pedagogové mohli co nejvíce využít při přípravě na konkrétní vyučovací hodinu.

Doporučené očekávané výstupy

A) Osobnostní rozvoj

Tematický okruh: Rozvoj schopností poznávání

Charakteristika:

Tematický okruh se zaměřuje na rozvoj nejrozmanitějších poznávacích funkcí, tedy těch psychosomatických procesů, které umožňují žákovi poznávat svět a jiné lidi a umožňují mu učení. Přitom se nejedná jen o smyslové vnímání, ale také o myšlenkové procesy – procesy zpracovávání přijatých informací. Z tohoto důvodu zahrnuje tematický okruh: a) rozvoj (pěti vnějších) smyslu a rozvoj vnímání prostřednictvím vnitřního hmatu; b) pozornost a s ní spojené soustředění; c) rozvoj dovedností souvisejících s pamětí; d) řešení problémů; e) dovednosti důležité pro učení a studium.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- zdokonaluje své smyslové vnímání (vnějšími smysly i vnitřněhmatovým vnímáním)
- poznává vlastní empatické schopnosti
- rozpoznává a ovlivňuje svůj stav soustředění/nesoustředění
- používá pro sebe osobně výhodné strategie zapamatování
- popíše a používá myšlenkové postupy řešení problémů
- používá pro sebe osobně výhodné strategie poznávání/učení, k tomu využívá znalost osobních psychických předpokladů k učení

Tematický okruh: Sebepoznání a sebepojetí

Charakteristika:

Tematický okruh se zaměřuje na naše sebepojetí jako na ústřední téma, od kterého se odvíjí kvalita našeho prožívání, řada našich osobnostních charakteristik a též projevy našeho chování, v nichž se naše ego promítá. Jde tedy o oblast zásadní důležitosti, která je současně oblastí velmi citlivou – naše „já“ bývá snadno zranitelné. Témata okruhu jsou: a) zdroje informací o „já“ – já jako zdroj informací o sobě a druhí jako zdroj informací o mně; b) oblasti informací o „já“ – moje tělo, moje psychika (temperament, postoje, hodnoty); c) zjišťování hloubky a kvality sebepoznání – co o sobě vím a co ne; d) projekce mého já v mém chování, můj vztah ke mně samému, moje učení, moje vztahy k druhým lidem; e) usilování o vlastní zdravé a vyrovnané sebepojetí.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- poznává a charakterizuje své osobní vlastnosti, např. rysy své osobnosti
- využívá prakticky různé zdroje informací o sobě, např. vlastní úvahy, zpětné vazby od druhých
- identifikuje způsoby vlastního poznávání – učení, prožívání a chování

- vyjádří, jak sám sebe vnímá
- ovlivňuje pozitivně své sebepojetí - respektive své „já“
- vyhledává pomoc při osobních krizích

Tematický okruh: Seberegulace a sebeorganizace

Charakteristika:

Tematický okruh umožňuje získat schopnost ovládat svůj život a ovlivňovat sebe samé. Jeho prostřednictvím je rozvíjena schopnost nepodléhat problematickým emocím, dosahovat svých cílů a efektivně jednat. Témata okruhu jsou: a) sebekontrola, vůle, sebeovládání - regulace vlastního jednání i prožívání; b) témata týkající se organizace vlastního pracovního i volného času a s tím související plánování učení a budoucího studia; c) téma stanovování osobních cílů a plánování a uskutečňování kroků k jejich dosažení.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- vyhodnocuje, kdy je třeba tyto tendence překonat vůlí/sebeovládáním
- používá strategie regulace vlastního myšlení, prožívání a jednání ve prospěch svých i druhých lidí
- analyzuje svůj způsob organizace času
- při plánování rozlišuje nutné a možné
- plánuje studium a učení
- charakterizuje své životní cíle

Tematický okruh: Psychohygiena

Charakteristika:

Tematický okruh se prolíná do značné míry s ostatními tématy Osobnostní a sociální výchovy. To, nakolik je potřebné pečovat o vlastní duševní zdraví a psychickou stabilitu, souvisí často s naším „já“ i s našimi schopnostmi ovlivňovat sebe samé. Zprostředkovává rozvoj dovedností, které může žák uplatnit zejména vůči sobě samému. Jejich smyslem je, aby na jedince dopadaly co nejméně důsledky různých problémů a životních obtíží. Témata, na která se okruh soustřeďuje, jsou: a) dovednosti pro pozitivní naladění mysli a dobrý vztah k sobě samému; b) sociální dovednosti pro předcházení stresům v mezilidských vztazích; c) dobrá organizace času; d) dovednosti zvládnutí stresových situací (rozumové zpracování problému, uvolnění/relaxace, efektivní komunikace apod.); e) hledání pomoci při potížích.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- předchází vlastním stresům, frustracím, psychickým zátěžím apod.
- usiluje o pozitivní vyladění mysli
- rozpoznává vlastní stres
- popíše postupy zvládnutí stresů, zátěží apod.

- uplatňuje pro sebe vhodné strategie zvládnání zátěží
- popíše, kam se obrátit pro pomoc v případě, že na potíže jedinec sám nestačí

Tematický okruh Kreativita

Charakteristika:

Tematický okruh (obvyklé téma esteticko-výchovných předmětů) je do Osobnostní a sociální výchovy zařazen zejména proto, že kreativita je důležitá i pro zvládnání běžných životních situací. V lidských vztazích a v sociálních interakcích je užitečné být „otevřený“, neupírat na jediné, předem naplánované možnosti jejich řešení, ale naopak reagovat a vyhodnocovat situace v jejich komplexnosti a chtít hledat různá, i neobvyklá a dosud nenaučená řešení. Z tohoto důvodu se tento tematický okruh zabývá rozvojem základních rysů kreativity: a) pružnost nápadů - schopnost najít více řešení; b) originalita - neotřelost, jedinečnost; c) schopnost vidět věci jinak než běžně; d) citlivost vůči problémům k řešení a schopnost „dotahovat“ nápady k realizaci (využívat je v realitě); e) tvořivost v mezilidských vztazích - „sociální tvořivost“.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- poznává svůj typ kreativity
- na příkladu vysvětlí, co je sociální tvořivost
- rozpoznává a podporuje sociálně kreativní nápady druhých
- nahlíží skutečnost z různých úhlů pohledu
- využívá svých kreativních schopností k obohacení mezilidských vztahů, v nichž žije
- využívá svých sociálně kreativních schopností k citlivému utváření vlastního image

B) Sociální rozvoj

Tematický okruh: Poznávání lidí

Charakteristika:

Tematický okruh představuje „učení se“ v oblasti sociálního vnímání. Vnímat co nejpřesněji a pokud možno komplexně druhého člověka, stejně tak jako mu porozumět, je klíčová a současně velmi obtížná sociální dovednost. Nicméně právě od ní se obvykle odvíjí naše další chování a jednání v interakci s druhými. Témata okruhu jsou: a) vzájemné poznávání se ve skupině/třídě; b) pozornost vůči odlišnostem mezi lidmi a hledání výhod v odlišnostech; c) chyby při poznávání lidí a možnosti, jak jim předcházet či jak se jich vyvarovat.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- poznává své spolužáky ve třídě
- poznává a reflektuje svůj způsob vnímání druhých lidí
- vysvětlí podstatu různých chyb při pozorování a poznávání lidí
- všímá si rozdílů mezi sebou a druhými a také vzájemných shod

- vysvětlí výhody odlišností a jedná tak, aby byly odlišnosti ve skupině pozitivně využity
- vysvětlí různou důležitost různých informací o lidech pro různé druhy interakčních situací (pro situace vyjednávání, prosby/žádosti, spolupráce, pomoci apod.)

Tematický okruh: Mezilidské vztahy

Charakteristika:

Tematický okruh se zaměřuje na mezilidské vztahy jako na komplex vzájemných výměn určitých hodnot mezi lidmi. Nezaměřuje se ani tak na vztahy ekonomické, jako především na výměny v oblasti psychické, emoční, morální, pomáhající apod. Vztahy závisejí často na dobrém zacházení se schopnostmi a dovednostmi a fungování jevů obsažených v předchozích tematických okruzích – významně např. na typu „ega“ a na způsobu vzájemné komunikace. Témata okruhu jsou: a) péče o dobré vztahy; b) chování podporující dobré vztahy, empatie a pohled na svět očima druhého; c) respektování, podpora a pomoc; d) lidská práva jako regulativ vztahů. Specificky se věnuje také vztahům v konkrétní skupině/třídě (práce s přirozenou dynamikou dané třídy jako sociální skupiny).

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- pečuje o své vztahy s druhými lidmi
- vysvětlí a využívá chování podporující dobré vztahy
- reflektuje vlastní empatičnost, pokouší se podívat na svět též očima druhého
- respektuje jiné lidi jako svébytné osobnosti
- respektuje svým chováním práva druhých lidí, postaví se za vlastní práva
- uvažuje o vztazích ve vlastní třídě, napomáhá jejich zlepšení nebo udržení jejich kvalit

Tematický okruh: Komunikace

Charakteristika:

Tematický okruh výrazně prolíná všemi dalšími tematickými okruhy, neboť komunikace je soubor dovedností, jehož základním posláním je výměna informací a ovlivňování druhých lidí (příp. i sebe sama). Přesto jako samostatný tematický okruh obsahuje specifická témata: a) způsoby a kódy komunikace: řeč těla, řeč zvuků a slov, řeč předmětů a prostředí vytvářeného člověkem, řeč lidských skutků; b) efektivní příjem komunikačních zpráv: cvičení pozorování a empatického a aktivního naslouchání; c) dovednosti pro sdělování verbální i neverbální (technika řeči, výraz řeči, cvičení v neverbálním sdělování); d) specifické komunikační dovednosti: monologické formy – vstup do tématu „rétorika“; e) dialog (vedení dialogu, jeho pravidla a řízení, typy dialogů); f) komunikace v různých situacích (informování, odmítání, omluva, pozdrav, prosba, přesvědčování, řešení konfliktů, vyjednávání, vysvětlování, žádost apod.); g) efektivní strategie: asertivní komunikace, dovednosti komunikační obrany proti agresii a manipulaci, otevřená a pozitivní komunikace; h) pravda, lež a předstírání (sebescénování) v komunikaci.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- charakterizuje základní kódy - typy komunikace (řeč těla, řeč slov apod.)
- zdokonaluje průběžně různé způsoby svého komunikačního chování
- odečítá informace z řeči těla, zvuků i slov
- vysílá informace souladu se záměrem svého sdělení
- sdělně vypráví, referuje, prezentuje
- v dialogu s druhými dodržuje pravidla efektivní vzájemné komunikace
- používá efektivní komunikační způsoby a strategie
- vnímá svou komunikační autostylizaci - image a zpětné vazby, jimiž druzí tuto autostylizaci reflektují

Tematický okruh: Kooperace a kompetice

Charakteristika:

Tematický okruh se zabývá spoluprací a soutěží, které jsou (vedle ryze individuálního chování a jednání) dvěma základními formami mezilidské interakce. I proto (ačkoli se jeho témata prolínají s tématy vztahů, komunikace, seberegulace či morálky) je zde samostatně vyčleněn. Témata okruhu jsou: a) rozvoj individuálních dovedností pro kooperaci (seberegulace v situaci nesouhlasu, odporu apod., dovednost odstoupit od vlastního nápadu, dovednost navazovat na druhé a rozvíjet vlastní linku jejich myšlenky, pozitivní myšlení apod.); b) rozvoj sociálních dovedností pro kooperaci (jasná a respektující komunikace, řešení konfliktů, podřízení se, vedení a organizování práce skupiny); c) rozvoj individuálních a sociálních dovedností pro etické zvládání situací soutěže, konkurence.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- vysvětlí podstatu a smysl spolupráce, soutěže a individuální práce
- poznává, rozvíjí a využívá své dovednosti seberegulace a dovednosti kritického myšlení
- usiluje o to, aby získal pozitivní postoj ke spolupráci
- poznává, rozvíjí a využívá své dovednosti komunikace v týmu, řešení konfliktů a dovednosti organizace práce týmu
- poznává, rozvíjí a využívá své osobní možnosti a sociální dovednosti uplatnitelné v situacích soutěže
- respektuje etická pravidla spolupráce i soutěžení a uplatňuje je ve svém jednání

C) Morální rozvoj

Tematický okruh: Řešení problémů a rozhodovací dovednosti

Charakteristika:

Tematický okruh se z pohledu Osobnostní a sociální výchovy zabývá především řešením problémů v komunikaci, interakci a mezilidských vztazích (včetně zohlednění běžného mravního rozměru uvedených problémů). Témata jsou zaměřena: a) na dovednosti týkající se řešení problémů a rozhodování z hlediska různých typů problémů a sociálních rolí a na problémy v mezilidských vztazích; b) na zvládnutí učebních problémů vázaných na vzdělávací obsah vyučovacích předmětů.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- vysvětlí, co považuje za životní (osobní, vztahové) problémy
- vysvětlí obvyklé příčiny vzniku osobních nebo vztahových problémů
- reflektuje, analyzuje a případně charakterizuje své problémy v těchto oblastech
- aplikuje efektivní strategie řešení problémů ve svém životě
- podílí se na řešení problémů ve třídě
- reflektuje své jednání, myšlení a prožívání v situacích řešení učebních problémů

Tematický okruh: Hodnoty, postoje, praktická etika

Charakteristika:

Tematický okruh zahrnuje mravní výchovu. Výchova charakteru, slušného chování a výchova k hodnotám sice prolíná prakticky celou Osobnostní a sociální výchovou, ale je natolik závažná, že je nutné jí věnovat samostatný tematický okruh. Témata okruhu jsou: a) analýzy vlastních i cizích postojů a hodnot a jejich projevů v chování lidí; b) vytváření povědomí o morálních kvalitách typu odpovědnost, spolehlivost, spravedlivost, respektování apod.; c) pomáhající a prosociální chování (člověk neočekává protislužbu); d) praktické dovednosti rozhodování v eticky problematických situacích všedního dne.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- popíše svůj žebříček hodnot
- identifikuje postoje a hodnoty jiných lidí prostřednictvím jejich proluv a chování
- rozpozná mravní rozměr běžných situací
- charakterizuje prvky morálního jednání a mravní vlastnosti
- jedná v souladu s etickými pravidly, dodržuje zákony
- pomáhá druhým, podporuje je
- v životních situacích se rozhoduje se zřetelem k mravnímu rozměru

Informační zdroje

BRICHČÍN, M. *Vůle a sebekontrola. Teorie, metody, experimenty*. Praha : Karolinum, 1999.

Text podává důležité informace o tom, co je vůle, volní procesy a volní vlastnosti. Přináší výsledky řady výzkumů seberegulačních procesů včetně metodiky ovlivnění. Zahrnuje i tematiku příčin poruch chování, nezávislosti jednání apod.

BUDÍNSKÁ, H. *Hry pro šest smyslů*. Praha : ARTAMA, 2002.

Text přináší konkrétní praktická cvičení pro základní rozvíjení smyslového vnímání v tvořivých hrách individuálních i ve hrách interakčních.

HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Praha : Portál, 2003.

Text se věnuje problematice celé sociální psychologie včetně pozorování a poznávání druhých lidí. Najdeme zde základní informace o tom, co se děje, když vnímáme druhého člověka, a jak dospíváme ke svým závěrům o něm.

HERMOCHOVÁ, S. *Skupinová dynamika ve školní třídě*. Kladno : AISIS, 2005.

Text přináší stručné základy teorie skupinové dynamiky, jevu, který prolíná i životem školních tříd. Dále vysvětluje možnosti ovlivňování skupinového života a mezilidských vztahů ve třídě a ukazuje řadu praktických aktivit k rozvoji pozitivního života skupiny/třídy.

KASÍKOVÁ, H. *Učíme se spolupráci spoluprací*. 2. vyd. Kladno : AISIS, 2010.

Text obsahuje stručné vysvětlení podstaty kooperativního učení a vymezení jeho rozdílů od učení v soutěži s druhými či učení individuálního, ale též od běžného skupinového vyučování. Definuje praktické principy kooperace a nabízí kooperativní aktivity.

KIRST, W., DIEKMEYER, U. *Trénink tvořivosti*. Praha : Portál, 1998.

Text je zaměřen především na praktické učení kreativitě. Obsahuje soubory úkolů, při nichž se trénují různé formy kreativity.

KŘÍŽ, P. *Kdo jsem, jaký jsem (aktivity pro Osobnostní a sociální výchovu k podpoře sebepoznání a sebepečení)*. Kladno : AISIS, 2005.

Text zkušeného psychologa uvádí do základní teorie sebepočtení, upozorňuje na rizika práce s tímto tématem a se sebepoznáním žáků ve škole a nabízí několik desítek prověřených aktivit napomáhajících rozvoji sebepoznání a práci s vlastním „já“.

MAREŠ, J. *Styly učení žáků a studentů*. Praha : Portál, 1998.

Text nabízí vhléd do psychologie různých typů poznávání a učení u různých lidí. Zabývá se tak-tikami učení, rozpoznáváním učebních stylů, možnostmi jejich ovlivňování a tzv. metakognicí - poznáváním vlastního poznávání.

MIKULÁŠTÍK, M. *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha : Grada, 2003.

Text obsahuje přehled všech důležitých komunikačních témat, která se v různých podobách ko-

munikační praxe vyskytují. Ve vztahu k níže uvedeným textům je úvodem do „učiva“ tématu komunikace.

NOVÁK, T. *Posilněte si svoji vůli*. Praha : Grada, 2009.

Text popisuje roli vůle v osobním životě a mezilidských vztazích (zejména v rodině a výchově dětí). Ukazuje důsledky absence vůle v životě lidí a nabízí rady a praktická cvičení, jak vůli posilovat, pracovat s ní a jak řešit osobní problémy za pomoci silné vůle.

PORTMANNOVÁ, R. *Hry pro tvořivé myšlení*. Praha : Portál, 2004.

Text přináší informace o tom, jak se učit dovednostem potřebným pro reagování na nejrůznější situace a řešení problémů. Nabízí popis schopnosti třídit, hbitě zpracovávat a správně využívat informace. Kromě základních východisek tu najdeme řadu podnětů k rozvoji nejen k tvořivému myšlení.

PORTMANNOVÁ, R., SCHNEIDEROVÁ, E. *Hry zaměřené na zvýšení koncentrace a uvolnění*. Praha : Portál, 1993.

Text nabízí především řadu technik, aktivit a postupů zaměřených na rozvoj soustředění jako podmínky dobrého školního učení.

PRAŠKO, J., PRAŠKOVÁ, H. *Proti stresu krok za krokem*. Praha : Grada, 2001.

Text obsahuje část vysvětlující podstatu stresu (včetně jeho neuro-bio-psychologie), dále se věnuje konkrétním postupům umožňujícím porozumět stresorům a stresovým reakcím a konečně obsahuje doporučení, jak předcházet problémům souvisejícím se stresem.

RÜCKEROVÁ-VOGLEROVÁ, U. *Učení bez stresu*. Praha : Portál, 1994.

Text obsahuje vysvětlení, jak souvisejí učení a stres, a dále obsahuje návody k tomu, jak se uvolnit, respektive jak získat dovednost „uvolňovat se“, aby se zvýšila efektivita učení.

VACEK, P. *Rozvoj morálního vědomí žáků*. Praha : Portál, 2008.

Text přehledně seznamuje čtenáře s podstatou mravní složky osobnosti a možnostmi jejího ovlivnění na základě znalosti psychologie morálky. Přináší také praktické návody, jak se v tematické orientovat a jak realizovat mravní výchovu s dětmi též ve škole.

VALENTA, J. *Sociální kreativita/tvořivost a osobnostní a sociální výchova. Osobnostní a sociální výchova* [online]. Metodický portál RVP, Praha : VÚP, 2010 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/8481/socialni-kreativita-osobnostni-a-socialni-vychova.html/>

Text vysvětluje, co je kreativita, ale zejména, co je podstatou tzv. sociální kreativity, která je hlavním obsahem tematického okruhu „kreativita“ v Osobnostní a sociální výchově. Text uvádí řadu příkladů sociální kreativity a nastiňuje principy metodiky práce s ní ve škole.

VALENTA, J. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi*. Kladno : AISIS, 2006.

Text podává úplný přehled didaktiky Osobnostní a sociální výchovy - cíle, témata učiva, principy, metody a formy aplikace ve školní práci. Popisuje také práci s reflexí učební zkušenosti. Obsahuje

řadu příloh ukazujících praktické problémy i dobré fungování Osobnostní a sociální výchovy.

VALENTA, J. *Co je cílem hodiny osobnostní a sociální výchovy?* [online]. Metodický portál RVP, Praha : VÚP, 2010 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/7959/co-je-cilem-hodiny-osobnostni-a-socialni-vychovy.html/> nebo <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/G/7959.html>

Text uvádí základní důležité principy uvažování o cílech v Osobnostní a sociální výchově, upozorňuje na jejich praktický a činnostní charakter, ptá se po „smyslu edukačního cíle“, upozorňuje na úskalí vztahu „témata - cíle“ a ukazuje příklady cílových formulací.

VALENTA, J. *Manuál k tréninku řeči lidského těla (didaktika neverbální komunikace)*. Kladno : AISIS, 2004.

Text se zabývá speciálně komunikací prostřednictvím řeči těla, práce se zevnějškem a prostřednictvím vztahu člověka k prostoru. Popisuje témata neverbální komunikace a základní metody. Věnuje ale také pozornost běžným chybám při pozorování, vnímání a posuzování druhých lidí. Doplňen je rozsáhlým zásobníkem aktivit.

VALENTA, J. *Učíme (se) komunikovat (didaktika komunikace v rámci Osobnostní a sociální výchovy)*. 2. vyd. Kladno : AISIS, 2010.

Text vysvětluje, jak je možné pracovat s tematickým okruhem „komunikace“ v Osobnostní a sociální výchově, popisuje jeho obsah a vztahy k dalším okruhům, předkládá přehled vhodných metod a obsahuje rozsáhlý zásobník aktivit k jednotlivým tématům okruhu komunikace.

VALENTA, J. *Deset praktických principů kroskurikulárního přístupu k Osobnostní a sociální výchově* [online]. Metodický portál RVP, Praha : VÚP, 2007 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: <http://www.rvp.cz/clanek/267/1351>

Text popisuje, jakými způsoby je možno efektivně propojit učivo, jímž je „žák sám“, s učivem různých běžných školních předmětů. Definuje různé možnosti jak pro oblast hledání učiva Osobnostní a sociální výchovy v učivu ostatních vyučovacích předmětů, tak pro oblast využití aktivizačních metod, které mají potenciál pro Osobnostní a sociální výchovu.

VALENTA, J. *Dvacet mýtů o osobnostní a sociální výchově* [online]. Metodický portál RVP, Praha : VÚP, 2007 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: <http://www.rvp.cz/clanek/267/1116>

Text předkládá dvacet rozšířených názorů a postojů, které se vztahují k Osobnostní a sociální výchově, ale nevystihují její podstatu, nebo jsou dokonce mylné a všechny se objevily ve výuce v minulých letech.

VALENTA, J. *Učivo jako součást žákova života* [online]. Metodický portál RVP, Praha : VÚP, 2008 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: <http://www.rvp.cz/clanek/267/2182>

Text se věnuje specifické učiva Osobnostní a sociální výchovy, jíž je žák sám, jeho osobnost, jeho vztahy, jeho jednání a rozdílům mezi tímto „typem“ učiva a mezi učivem formulovaným běžně ve vzdělávacích oblastech a oborech. Ukazuje možnosti „zosobnění“ učiva zejm. formou reflexí.

VALENTA, J. *Volba konkrétní metody (techniky, hry, aktivity) pro osobnostní, sociální, morální rozvoj v rámci Osobnostní a sociální výchovy* [online]. Metodický portál RVP, Praha : VÚP, 2009 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZVOA/3216/> nebo <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/GVNA/3216/>

Text se zabývá způsobem uvažování nad vztahem formulace konkrétního cíle v Osobnostní a sociální výchově a volbou metody. Vysvětluje též tzv. „jádrovou činnost“, kterou by měl tvořit základní, neodmyslitelný základ učební činnosti, jejímž prostřednictvím chceme naplnit námi stanovené cíle.

VALENTA, J. *Osobnostní a sociální výchova* [online].

Dostupné z WWW: <http://pedagogika.ff.cuni.cz> -> Odkazy -> Osobnostní a sociální výchova

Text podává základní přehled důležitých jevů/pojmů týkajících se Osobnostní a sociální výchovy. Zahrnuje přehled témat, principů, vztahů Osobnostní a sociální výchovy a primární prevence, vztahů Osobnostní a sociální výchovy a jiných průřezových témat apod. Obsahuje i pravidelně inovovaný přehled literatury k tématu a informuje o možnosti studia Osobnostní a sociální výchovy (v rámci studia pedagogiky).

VALENTA, J. *Učíme (se) komunikovat*. 2. vyd. Kladno : AISIS, 2010.

Text vysvětluje, jak je možné pracovat s tematickým okruhem „komunikace“ v Osobnostní a sociální výchově, popisuje jeho obsah a vztahy k jiným okruhům Osobnostní a sociální výchovy, předkládá přehled vhodných metod a obsahuje rozsáhlý zásobník aktivit k jednotlivým tématům okruhu komunikace.

Výchova demokratického občana

Úvod

Doporučené očekávané výstupy

Informační zdroje

Výchova demokratického občana představuje takovou podporu výchovy k občanství, která umožňuje žákům hlouběji pochopit mezipředmětové vztahy a získané poznatky využívat v konkrétní činnosti. V hodnotové rovině má průřezové téma Výchova demokratického občana společného jmenovatele se vzdělávacím oborem Výchova k občanství a vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět v hodnotách spravedlnosti, odpovědnosti a tolerance. Tato provázanost Výchovy demokratického občana na úrovni jednotlivých tematických okruhů s příslušnými vzdělávacími obory a vzdělávacími oblastmi a dalšími průřezovými tématy (*Osobnostní a sociální výchova, Multikulturní výchova, Mediální výchova*) je zcela logická, smysluplná a žádoucí.

Výchova demokratického občana však ani „nesupluje“ ani „nezdvojuje“ tematicky související vzdělávací oblasti, ale jejím smyslem je konkretizovat a prohloubit znalosti, schopnosti, postoje a hodnoty, a tím kvalitně rozvíjet *občanskou gramotnost* tak, aby „občanské vzdělávání“ mohli učitelé realizovat kombinací konstruktivistického modelu vyučování (kdy si žák „sám konstruuje“ své poznání a reflexi zkušeností) a transmisivního modelu vyučování (tj. přenos, přijetí a zvnitřnění hodnot).

Hlavní význam a specifičnost průřezového tématu Výchova demokratického občana spočívá především v důrazu na rozvoj žákovy schopnosti participace a sociální soudržnosti jako nedílných součástí občanského vědomí – a to již od 1. stupně. K tomuto účelu jsou také konkrétně formulovány *doporučené očekávané výstupy* jednotlivých tematických okruhů. Jejich průběžné naplňování sleduje proměnu postoje jedince od „pozice“, kdy většinou necítí bezprostřední nutnost převzít část odpovědnosti za společenství, které vnímá jako sobě vzdálené, k trvalému postoji, kdy má dostatek možností k tomu, aby mohl svým aktivním a zainteresovaným přístupem konstruktivně zasahovat a výrazněji ovlivňovat společenské dění. Proto také již na 1. stupni jednotlivé *doporučené očekávané výstupy* směřují k tomu, aby žáci v rámci svých možností projevovali alespoň drobné aktivity ve prospěch druhých a širšího celku; jejich prostřednictvím se „učí“ na sebe přebírat alespoň část odpovědnosti. Důležitá je zde motivace žáků, posilování vědomí zainteresovanosti na jejich výsledcích a rozvoj jejich schopnosti vnímat „občanské aktivity“ jako součást vlastního osobnostního rozvoje.

Pro 1. stupeň nelze jednoznačně určit, které tematické okruhy a v jaké míře je nutné ve výuce realizovat. Přestože by bylo vhodné, aby všechny byly zařazeny jak na 1., tak na 2. stupni, je možné vzhledem k věkové kategorii žáků nahlížet na ně jako na okruhy základní a navazující. Jako okruhy základní pro 1. stupeň je možné doporučit tematické okruhy *Občanská společnost a škola* a *Občan, občanská společnost a stát*, zatímco tematické okruhy *Formy participace občanů v politickém životě* a *Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování* lze chápat jako okruhy navazující.

Doporučené očekávané výstupy

Tematický okruh: Občanská společnost a škola

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh rozvíjí poznatky, dovednosti a zkušenosti získané ve výchově rodinou a v předškolním vzdělávání. Žák se učí chápat lidi a vztahy mezi nimi. Je vhodné tematický okruh provázat se vzdělávací oblastí *Člověk a jeho svět*, konkrétně s jejími tematickými okruhy *Místo, kde žijeme* a *Lidé kolem nás*. Stejně účelná je i provázanost s vybranými tematickými okruhy průřezového tématu *Osobnostní a sociální výchova*. Tematický okruh sleduje ve dvou základních rovinách – 1) žák a jeho škola, 2) škola a její okolí – funkční rozvoj žákova vztahu ke škole od pouhého vnímání jako vzdělávací instituce k chápání školy jako svého prostoru. Povzbuzováním zainteresovanosti, tvořivosti a participace na dění (zejména) ve třídě umožňuje rozvíjet žákův vztah ke škole, lidem, sobě samému. Opomenout nelze učení se slušnému chování a jednání, komunikačním a jiným pravidlům. Je proto důležité, aby žák o své škole něco věděl (tradice, osobnosti, úspěchy, kredit).

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- pojmenuje svá pozitivní očekávání i obavy z dění v rámci školního života
- na platném řádu školy rozpozná konkrétní pravidla a chápe jejich smysl
- popíše náplň činnosti třídní samosprávy (tzv. funkční vymezení z hlediska povinností, odpovědností, práv a kompetencí)
- aktivně se podílí na návrhu pravidel pro život třídy a práci ve skupině
- navrhne způsoby, jimiž se žactvo může aktivně zapojit do života školy (např. vyjádří své nápady a podněty pro vylepšení prostředí třídy či školy, v rámci projektového vyučování projevuje iniciativu apod.) a zhodnotí vlastní podíl na životě třídy a školy
- podílí se na organizaci činnosti samosprávných žákovských orgánů ve škole / třídě / jiné školní sociální skupině
- posoudí, zda je chování ve třídě / vrstevnické skupině v souladu či v nesouladu s platnými/dohodnutými pravidly
- uvede úspěchy školy z historie i současnosti

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh obdobně jako na 1. stupni sleduje dvě vzájemně propojené základní roviny – 1) žák a jeho škola, 2) škola a její okolí. Tematický okruh v této věkové kategorii napomáhá chápat školu jako životní prostor a rozvíjí žákův potenciál participujícího jedince. K uplatňování demokratických hodnot a vztahů je žák veden také pochopením významu autority. Další část je zaměřena na pochopení žákovského parlamentu (rady, samosprávy) jako autority svého druhu. Konkrétní fungování žákovské samosprávy motivuje žáka k širšímu promyšlení a konzultování problémů. Stejně tak žák svým osobním angažmá zapojuje rodinu do života školy, případně obce. Patrný by měl být odraz tohoto tematického okruhu v žákových postojích, které by se měly projevit parti-

cipací na školním dění a rozvoji žákova vztahu ke škole v širším (společenském) kontextu (obec, region). Je vhodné využít vazeb ke vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* a průřezového tématu *Osobnostní a sociální výchova*, vybrané části tematických okruhů *Sociální rozvoj*, *Morální rozvoj*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- diskutuje o demokratických principech a hodnotách v životě školy
- vlastními slovy vyjádří podstatu demokratických vztahů ve škole
- analyzuje úspěchy/neúspěchy v práci samosprávných žákovských orgánů ve škole / třídě / jiné školní sociální skupině
- organizuje činnost (podílí se na organizaci činnosti) samosprávných žákovských orgánů ve škole / třídě / jiné školní sociální skupině a připraví prezentaci výsledků své činnosti různorodými technikami
- vyvodí z činnosti samosprávných žákovských orgánů ve škole / třídě / jiné školní sociální skupině obecné závěry a aplikuje je na život obce/komunity
- kriticky posoudí kvalitu spolupráce školy s institucemi obce a obhájí své názory na zlepšení této kooperace
- posoudí význam školy pro společnost a pro svůj osobní rozvoj
- kriticky zhodnotí vlastní podíl na životě školy (místní komunity) a připraví prezentaci výsledků své činnosti

Tematický okruh: Občan, občanská společnost a stát

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh navazuje na tematický okruh *Občanská společnost a škola*. Jeho přínosem je změna postoje ke společenskému prostředí, ve kterém žák žije. Tematický okruh sleduje posun žákova vnímání svého okolí jako „samozřejmého, žijícího si svým vlastním chodem“ k uvědomování si a poznávání konkrétních aktivit občanů pro jeho zlepšování. Teprve na základě tohoto posunu může žák postupně rozvíjet své porozumění vzájemným vztahům občan - občanská společnost - stát. Tematický okruh tak má podporovat žákovy aktivity projevující a rozvíjející jeho zájem na životě v obci o její tradice, významná místa, kulturní, sportovní aj. akce, do nichž se žák může zapojovat. Tematický okruh klade důraz na pochopení demokratického fungování obce a státu a uvědomování si možností aktivně se na tomto dění podílet. Tato změna postoje vede přes demokratické prostředí školy. Svým charakterem je nejvíce propojen se vzdělávací oblastí *Člověk a jeho svět*, zejména s tematickými okruhy *Místo, kde žijeme* a *Lidé kolem nás* a částečně s *Lidé a čas* a *Člověk a jeho zdraví*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- vyjádří vlastními slovy, jak chápe pojem občan
- vyhledá aktuální informace o životě ve „své“ obci a jednoduchým způsobem posoudí jejich význam pro život občanů

- z konkrétních příkladů odvodí, čím se orgány státní správy a samosprávy zabývají
- rozpozná příklady porušování lidských práv a svobod (včetně dětských práv) a vyhledá adekvátní způsob pomoci
- uvede příklady spolupráce, solidarity, tolerance a příklady nedorozumění související se soužitím občanů
- zformuluje reálné návrhy a zrealizuje konkrétní činnosti ve prospěch obce či spoluobčanů
- popíše symboly obce, ve které žije, a vysvětlí jejich význam
- uvede příklady občanských sdružení, organizací a obecně prospěšných společností, kde může realizovat svoje zájmy

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh, stejně jako na 1. stupni, se zaměřuje na význam, postavení a kompetence participujícího jedince, avšak již nikoli pouze jako žáka, nýbrž jako občana. Z tohoto faktu vyplývá i vztah k tematickému okruhu *Občanská společnost a škola*, na který navazuje. Oproti předcházejícímu tematickému okruhu je zde uplatňována již i politologická rovina občanského vzdělávání, zaměřující se na porozumění širším vzájemným vztahům, mechanismům a souvislostem mezi občanem, občanskou společností a státem. *Doporučené očekávané výstupy* na 2. stupni ZŠ se od těch pro 1. stupeň ZŠ liší hloubkou porozumění v částech: identifikace pojmu občan (s jeho právy a povinnostmi, svobodami a odpovědnostmi), rozvoj schopnosti kritického myšlení a odpovědné volby (nejen) v občanském životě, rozvoj schopnosti reflektovaně uplatňovat morální jednání ve vzájemných mezilidských vztazích. Hlavním přínosem tematického okruhu na 2. stupni je porozumění občanské společnosti a jejímu fungování ve vztahu ke státu, rozvoj schopnosti rozpoznávat ve fungování občanské společnosti demokratické principy a hodnoty a rozpoznávat jednání, které tyto hodnoty nerespektuje a které porušuje pravidla společensky odpovídající komunikace.

Tematický okruh souvisí se vzdělávací oblastí *Člověk a společnost*, konkrétně se vzdělávacím oborem *Výchova k občanství*, dále s průřezovým tématem *Osobnostní a sociální výchova*, okruhy *Sociální rozvoj a Morální rozvoj* a s průřezovým tématem *Multikulturní výchova*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- definuje pojem občan, občanská společnost, stát
- popíše a vysvětlí práva a povinnosti občana
- vyjádří vlastními slovy, co chápe pod pojmem odpovědnost občana
- uvede vztah mezi normami Listiny základních práv a svobod a úlohami občana v demokratické společnosti
- diskutuje o problémech občanské společnosti, zaujme a obhájí vlastní názor
- uvede výhody a nevýhody angažovanosti občana a jeho zainteresovanosti na zájmu celku
- vysvětlí význam veškerých (jakýchkoli) minorit pro život společnosti
- kriticky obhájí nutnost kooperace s minoritami a mezi minoritami

Tematický okruh: Formy participace občanů v politickém životě

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh je vzhledem ke svému konkrétnímu znalostnímu obsahu na 1. stupni zařazen spíše jako okruh „přípravující“. V oblasti participačních schopností a dovedností žáků (pravidla, spolupráce ve skupině apod.) úzce navazuje na tematický okruh *Občanská společnost a škola*, přičemž tyto schopnosti a dovednosti dále rozvíjí v orientaci na: a) uvědomování si různosti individuálních zájmů jedinců a respektu k odlišnostem; b) rozpoznávání zájmů a cílů, které jsou společné a prospěšné širšímu celku; c) konkrétní způsoby prosazování a uskutečňování společných zájmů a cílů. Žák se prostřednictvím práce ve skupině, a to jak v rámci třídy, tak školy, seznamuje se společensky odpovídajícími způsoby vyjednávání protikladných zájmů, učí se je posuzovat podle co největší prospěšnosti (tj. nikoli jen na základě egoistických „kriterií“) a rozšiřuje poznání svých možností iniciativního přístupu k řešení konkrétních problémů a situací. Žák si uvědomuje, jak je důležité něco udělat ve prospěch celku, pro druhé (tj. nejen pro sebe) a jak se to konkrétně odráží v rozvoji života skupiny, třídy, školy - v podobě konkrétních výsledků, zlepšení a prospěchu. Tento tematický okruh nabízí široké možnosti v interdisciplinárním propojení s tematickými okruhy *Místo, kde žijeme* a *Lidé kolem nás* vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět*, ale i s průřezovými tématy *Osobnostní a sociální výchova* a *Mediální výchova*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- respektuje dětská a žákovská práva a povinnosti i u ostatních dětí a spolužáků
- analyzuje chování své školní třídy a vrstevnické skupiny při dosahování společného cíle
- kriticky posoudí konkrétní příklady ze svého okolí (médií), kdy se lidé spojili k prosazování společného zájmu, např. nevyhovujících podmínek apod.
- prokazuje aktivní a iniciativní přístup při spolupráci s ostatními a při pomoci druhým
- sdělí, na koho a jakým způsobem se obrátit v krizových situacích v případech zjevného bezpráví a nespravedlnosti
- seznámí se s konkrétními způsoby vyjádření podnětů, kritiky, nesouhlasu, protestu jako demokratického prostředku prosazování zájmů (určité) skupiny
- zdůvodní povinnost respektovat příslušné autority v jejich kompetenci rozhodování (rodiče, škola - školní řád, stát - dopravní předpisy apod.)
- uvede příklady zájmů osobních a skupinových, soukromých a veřejných, parciálních a celospolečenských

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh sleduje na 2. stupni především aplikační rovinu žákových schopností a dovedností v uplatňování zainteresovaného přístupu k řešení společných aktuálních problémů, kdy je žák schopen tyto své aktivity chápat již zároveň jako „politikum“. Žák si uvědomuje, že participace občanů na fungování a podobě demokratické společnosti nemusí být redukována pouze

na jejich účast (aktivní i pasivní) ve volbách, ale že je možné a žádoucí využívat mnohem širšího prostoru pro vyjadřování a prosazování názorů, přání, očekávání a zájmů jednotlivců a skupin. Znalostní i aplikační obsah tohoto tematického okruhu by tak na této úrovni měl být rozšířen - vedle způsobů a možností demokratických prostředků pro vyjednávání odlišných (různých) zájmů - i o schopnost odpovědného prosazování sociálních hodnot a projevování a praktikování sociálních, náboženských, kulturních (interkulturních i multikulturních) a jiných aktivit. Důležitý je rozvoj žákovy schopnosti dobře se orientovat v problémech současného politického dění a schopnosti prosazovat sociální a politické hodnoty ve společnosti.

Tento tematický okruh prohlubuje znalosti a základní pojmy ze vzdělávacího oboru *Výchova k občanství* směrem k pochopení vzájemných vztahů (společenských, politických, občanských) v politicky organizované společnosti. Významná je také vazba tohoto tematického okruhu k průřezovým tématům *Mediaální výchova* a *Multikulturní výchova*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- uvede konkrétní typ volebního systému, vysvětlí rozdíly mezi typy volebních systémů a uvede příklady jejich využití
- charakterizuje (vyjádří vlastními slovy) pojmy demokratické volby, obec, společenská organizace a hnutí
- uvede příklady jednotlivých organizací konajících obecně prospěšnou činnost
- uvede vztah mezi občanskými sdruženími, obecně prospěšnými společnostmi, nadacemi a nadačními fondy, církevními právníckými osobami na straně jedné a státem na straně druhé
- připraví zvolenou formou rozpravu o tom, co žáci považují za veřejný problém, jenž je třeba řešit, a jak by se mohli podle svých možností zapojit do jeho (vy)řešení
- reviduje své názory na veřejné problémy a způsoby jejich řešení na základě nových podnětů a poznatků
- navrhne žákovskou iniciativu vytvořenou s cílem prosadit konkrétní zájem ve prospěch potřebných
- na konkrétních příkladech kriticky posoudí možnosti participace občanů na životě společnosti

Tematický okruh: Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh se zaměřuje na rozvíjení žákovy vnímavého, citlivého a respektujícího vztahu k druhým, proto by měl být důsledně propojován s jeho sebepoznáváním. Žák se učí nevnímat sebe sama jen jako „příjemce“, ale i jako toho, kdo může být druhým podle svých možností prospěšný. Demokratické hodnoty a principy jsou u žáka formovány a rozvíjeny především prostřednictvím konkrétních situací (a jejich simulací) vyžadujících rozhodování a řešení konfliktů jak ve třídě / škole / jiné sociální skupině, tak i v osobním životě. Žák v rámci pravidel nemá mít

obavy vhodně vyjádřit svůj názor, klást otázky a sdělovat připomínky, tím se učí základům kritiky. Tematický okruh úzce souvisí s Osobnostní a sociální výchovou, zejména tematickými okruhy Morální rozvoj a Sociální rozvoj. Stejně důležitá je vazba ke vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět*, tematickému okruhu *Lidé kolem nás, Místo, kde žijeme* a částečně *Lidé a čas*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- ▶ zaujímá otevřený a společensky přijatelný postoj ke konfliktům, nevyhýbá se jejich řešení a aktivně k tomuto postoji přispívá
- ▶ odliší a objasní situace, ve kterých se může rozhodovat svobodně, a příklady situací, ve kterých se musí podřídit celku
- ▶ diskutuje o konkrétních příkladech nespravedlnosti, nesvobody, nepochopení, sobectví apod. a vyjádří svůj názor, jak jim lze předcházet a napravovat je
- ▶ obhájí svůj pozitivní postoj k solidaritě a pomoci, který vyjádří vlastní činností
- ▶ za pomoci učitele připraví aktivitu / projekt / skupinovou práci zaměřenou na konkrétní způsoby demokratického rozhodování a řešení veřejných problémů v praxi
- ▶ na základě příkladu ze života společnosti vysvětlí, že zdrojem veškeré státní moci je lid

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh na 2. stupni dále rozvíjí žákovu schopnost pojmát a chápat demokracii nejen jako jednu z možností uspořádání společnosti, ale jako takový „systém“, který reprezentuje specifické hodnoty a principy. Tyto hodnoty mohou být naplňovány a rozvíjeny a uskutečňovány pouze v rámci demokratického právního státu. Proto je důležitou součástí tohoto tematického okruhu výchova k ústavnosti a k právním základům státu. Rozvoj této schopnosti žák nezískává pouze popisem daného problému, nýbrž konkretizací a ilustrací způsobu rozhodování a řešení konfliktů nejen v politických, společenských a skupinových problémech a otázkách, ale také v osobním životě. Výchovný a vzdělávací důraz rozvoje tematického okruhu směřuje k poznání, že diskuze, umění naslouchat těm, kteří mají jiný názor, ochota a vůle ke konstruktivním kompromisům a vzájemná tolerance neznamenají ani ústup od principů a hodnot demokratického způsobu rozhodování a řešení problémů ve společnosti i v osobním životě, ani jejich opouštění.

Tematický okruh souvisí se vzdělávací oblastí *Člověk a společnost*, konkrétně se vzdělávacím oborem *Výchova k občanství*, dále s průřezovým tématem *Osobnostní a sociální výchova*, tematickými okruhy *Sociální rozvoj* a *Morální rozvoj* a s průřezovým tématem *Multikulturní výchova*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- ▶ rozliší demokratické a nedemokratické způsoby řešení konfliktů a problémů ve společnosti a specifikuje základní rozdíly mezi nimi
- ▶ zorganizuje projekt nebo se účastní projektu, který podporuje demokratické způsoby řešení veřejného problému

- ▶ kriticky posoudí vhodnost konkrétního rozhodování a způsobů řešení konfliktů a problémů v osobním životě
- ▶ různými formami (komparací, slohovým útvarem, výtvarně) vyjádří základní principy demokracie
- ▶ interpretuje základní kategorie fungování demokracie (spravedlnost, řád, norma, zákon, právo apod.); uvede jejich vzájemné vztahy a chápe jejich nezbytnost pro fungování demokracie a význam konkrétních kontrolních mechanismů
- ▶ analyzuje text Ústavy České republiky a podle zadání v jejích jednotlivých částech specifikuje demokratické principy a hodnoty a základní lidská práva a svobody
- ▶ uvědomuje si demokracii jako dynamický otevřený systém, o nějž je třeba pečovat a rozvíjet jej svým aktivním uplatňováním demokratických práv a odpovědností

Informační zdroje

BELZ, H., SIEGRIST, M. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha : Portál, 2001.

Publikace obsahuje vedle množství metod, cvičení a her na rozvíjení klíčových kompetencí (např. rozvoj schopnosti komunikovat a kooperovat, rozvoj schopnosti řešení problémů a kreativity, rozvoj samostatnosti a výkonnosti, schopnosti přijímat odpovědnost, přemýšlet a učit se zdůvodňovat a hodnotit), přehled metodiky a metod (např. moderační metoda, evaluační metody, intuitivní metodika apod.). Obsahuje praktické příklady a pracovní listy pro žáky, formuláře pro hodnocení a plánování. Šíře výběru interaktivních metod a didaktických her - od motivačních a kratších ke strukturovanějším a delším - představuje bohatou inspiraci pro učitele i ohledně zpětnovazebních reflexí.

CANFIELD, J., SICCONI, F. *Hry pro výchovu k odpovědnosti a sebedůvěře*. Praha : Portál, 1998.

Kniha poskytuje učitelům návod, jak pomáhat dětem uvědomit si, v čem spočívá pravá hodnota člověka, a vytvořit si zdravou sebedůvěru.

FISCHEROVÁ, D. A KOL. *Občanská výchova pro 6.-9. ročník základní školy*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1994.

Jde o netradiční učebnice. Obsahují texty, které učitel může využít pro rozšíření výkladu nebo jako základ pro diskusi. Autory textů jsou známé osobnosti z různých oblastí společenského života. Tomu také odpovídá obsah textů.

FISCHEROVÁ, D. A KOL. *Občanská výchova pro 6.-9. ročník základní školy. 2. část*. Praha : Vyšehrad, 1996.

Jde o netradiční učebnice. Obsahují texty, které učitel může využít pro rozšíření výkladu nebo jako základ pro diskusi. Autory textů jsou známé osobnosti z různých oblastí společenského života. Tomu také odpovídá obsah textů.

FRIČ, P., BÚTORA, M. *Role občanského sektoru ve veřejné politice*. In POTŮČEK, M. A KOL. *Veřejná politika*. Praha : SLON, 2005.

Studijní odborný text umožňuje učitelům seznámit se s novějšími poznatky v oboru veřejné politiky. Definuje a dále rozebírá tzv. organizace občanské společnosti neboli neziskové organizace. Titul obsahuje dalších 12 různě náročných odborných kapitol.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Právo pro každého*. 2. vyd. Praha : Partners Czech, 2001.

Učebnice práva obsahuje nejen teoretické právní znalosti, ale i metodiku pro učitele a praktické pracovní listy pro žáky. Na základě práce s příběhem se žáci učí nejen přímo aplikovat uvedené právní informace na vyřešení zápletky, ale mají možnost diskutovat v pracovních skupinách a později společně s učitelem i o dalších souvislostech, které se příběhu týkají. Důležité je kontrolovat aktuální platnost právních norem, které příběh obsahuje.

MIČIENKA, M. *Příruční slovník občana*. Praha : SLON, 2003.

Příručka vymezuje pojmy související s životem společnosti. Hesla jsou vyložena v širších souvis-

lostech, jsou opatřena motivačními texty, příklady a odkazy na literaturu a další zdroje. Vhodné zejména pro počáteční fáze práce na tematických okruzích.

MÍČENKA, M., RABIŇÁKOVÁ, D. *Konflikt, koření života*. 2. vyd. Praha : Partners Czech, 2004. *Kniha učí, jak získat dovednosti v efektivní komunikaci, v řešení konfliktů, v týmové spolupráci a ve vytváření pozitivních vztahů mezi lidmi. Obsahuje nejen teorii konfliktu, ale jsou v ní popsány aktivity, jejichž prostřednictvím jsou žáci vedeni ke změně postoje ke konfliktu.*

ONDŘÁČKOVÁ, J. *Co je Úmluva o právech dítěte*. Praha : Nadace ROS, Pedagogické centrum Praha: Nadace CH-77, Fordova nadace a UNHCR.

V publikaci je vysvětleno, jak a kdy vznikla Úmluva o právech dítěte, a jsou v ní rozebrány její nejdůležitější články. U jednotlivých norem jsou uvedeny úkoly pro žáky, jejichž prostřednictvím si snadněji uvědomí, že se jich obsah normy přímo týká.

SKÁCELOVÁ, J., MRÁZOVÁ, L. *Život mezi lidmi*. In Skácelová, J. *Výchova k občanství pro 6. ročník*. Brno : Nová škola, 2008. s. 35-44.

Text učebnice je promyšleně strukturován, je přehledný, s dobře zvoleným metodickým přístupem. Propojuje základní poznatky s interaktivními náměty pro vlastní promyšlení jednotlivých tematizací a problémů žáky samotnými včetně námětů na jejich samostatnou práci. Uvedené strany odkazují k mezipředmětovým vztahům a průřezovým tématům, věnují se především otázkám pravidel určujících soužití v sociální skupině.

ŠIŠKOVÁ, T. (ed.) *Menšiny a migranti v České republice*. Praha : Portál, 2001.

Příručka obsahuje informace o hodnotách, tradicích, historii, komunikačním stylu a rozdílných potřebách etnických skupin migrantů, kteří přicházejí na naše území, jak z pohledu sociálně-psychologického, demograficko-geografického, tak z pohledu právního.

ŠIŠKOVÁ, T. (ed.) *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha : Portál, 1998.

Příručka obsahuje základní data o rasismu, xenofobii a multikulturní společnosti. Umožňuje učitelům seznámit se s technikami výuky, které se osvědčily v oblasti výchovy k multikulturnímu soužití. Při aplikaci modelových situací je však nutné postupovat obezřetně a učitel musí pečlivě zvážit, s jakou skupinou pracuje, která hra je pro danou skupinu vhodná a která ne.

Projekt Já, občan. Portál www.ja-obcan.info. Sdružení pro výchovu k občanství a demokracii.

Dostupné z WWW: <http://ja-obcan.info>

Projekt „Já, občan“ byl vytvořen „na míru“ RVP ZV, pokrývá celé průřezové téma Výchova demokratického občana a značnou část vzdělávací oblasti Člověk ve společnosti, obor Výchova k občanství. Projekt je rozvržen do jednoho školního roku. Žáci na začátku roku zvolí veřejný problém, který je z blízkého okolí, citelně se jich dotýká a jehož řešení je v jejich možnostech. Na pomoc jim je „Pracovní sešit pro žáky“, jež je krok za krokem instruuje a přináší i potřebné znalosti.

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Úvod

Doporučené očekávané výstupy

Informační zdroje

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech se svým pojetím a obsahem zaměřuje na aktuální dění a změny ve světě i jeho jednotlivých částech, zejména s ohledem na propojenost dnešního světa, kdy události probíhající na určitém místě mají dopad na dění jinde ve světě. Vzhledem k současnému vývoji světa je nutné porozumět procesům ekonomickým, sociálním, politickým, environmentálním i kulturním, které ovlivňují naše životy. Je potřebné zabývat se v souvislostech stále více otázkami nerovnosti ve světě, globálními problémy, vztahem mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi. Proto je důležité, aby se žáci již na 1. stupni postupně učili vnímat provázanost současného světa a uvědomovali si souvislosti a podmíněnost dění v místě, kde žijí, s událostmi celosvětovými. To neznamená, že by evropský kontext ve vnímání současných událostí a jevů měl „vymizet“, ale je důležité, aby děje a události každodenního života byly od samého začátku žákům přibližovány komplexně, v propojení od úrovně místní, národní a makroregionální (např. v rámci evropského regionu) až po úroveň celosvětovou. Důležitými tématy jsou nejen témata věnující se globalizaci a globálním problémům, ale i problematika lidských práv a rovných příležitostí, humanitární pomoci a rozvojové spolupráce, prevence a řešení konfliktů.

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech musí neustále reagovat na stále rychleji se měnící svět, a proto je zapotřebí tyto změny učitelům přiblížit. Je přirozené, že díky dynamickému vývoji celosvětových událostí některá z témat, která jsou uváděna v RVP ZV, již nejsou středem pozornosti. Proto je vhodné na úrovni metodické podpory, která může reagovat na změny pružněji, stávající témata rozšířit a aktualizovat. Z tohoto důvodu jsou za názvy stávajících tematických okruhů uváděny názvy, které lépe odrážejí současný posun směrem ke globálnímu rozměru a zároveň nevynechávají témata, která jsou i nadále aktuální a nosná.

Za názvem tematického okruhu *Evropa a svět nás zajímá*, je uveden název *Svět nás zajímá*, protože lépe vyjadřuje skutečnost, že je zapotřebí „neulpět“ pouze na evropské úrovni, ale zabývat se otázkami, které evropský rozměr přesahují. Jedná se především o to, aby žáci témata „prozkoumávali“, zjišťovali nové informace a dál s nimi pracovali. Podobně je tomu i u názvu tematického okruhu *Objevujeme Evropu a svět*, za kterým je uveden název *Objevujeme svět*, protože pozornost je zaměřena na porozumění jevům a událostem současného světa jako celku. Za názvem tematického okruhu *Jsme Evropané* je uveden název *Žijeme ve společném světě*, protože se tento tematický okruh zaměřuje především na formování postojů a hodnot žáků a jejich chování a jednání v konkrétních situacích či reakcích na konkrétní události, byť zprostředkované médií, které přesahují evropský rozměr.

Doporučené očekávané výstupy jsou zpracovány tak, aby pomohly učitelům v proměňujících se globálních tématech rychle se orientovat a přiblížit jim, k čemu je zapotřebí žáky směřovat a zároveň co mohou od žáků očekávat. Jsou koncipovány tak, aby usnadnily začlenění této problematiky nejen přímo do výuky, ale i do života školy.

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech prostřednictvím svých témat i *doporučených očekávaných výstupů* umožňuje žákům, aby vnímali sami sebe jako součást globální

společnosti a byli si vědomi dopadů svého každodenního chování a jednání nejen na skupiny lidí a místo, kde žijí, ale také na to, jaký mají nebo mohou mít dopad v globálním kontextu. Tím rozvíjí především osobnost žáka v oblasti postojů a hodnot, významně podporuje vzájemnou spolupráci, dialog, práci s informacemi a schopnost argumentací podpořit svůj názor. V oblasti vědomostí, dovedností i schopností pak úzce souvisí se vzdělávacími oblastmi *Člověk a příroda* a *Člověk a společnost*. Na 1. stupni je nejvíce provázáno se vzdělávací oblastí *Člověk a jeho svět*, kdy obohacuje zkušenosti žáka z jeho nejbližšího prostředí právě o „přesah“ do globálního rozměru světa a života. Lze jej však začlenit i do dalších vzdělávacích oblastí. *Doporučené očekávané výstupy* napomáhají tomu, aby školy postupně integrovaly globální dimenzi či globální perspektivy do výuky napříč vzdělávacími obory, a to již od 1. stupně, a dále ji pak systematicky rozvíjely.

Doporučené očekávané výstupy

Tematický okruh: Evropa a svět nás zajímá (Svět nás zajímá)

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh se zaměřuje na procesy získávání a interpretace nových poznatků, které vycházejí především z osobní zkušenosti žáka a z jeho nejbližšího okolí a umožňují pochopení rozdílů a podobností mezi životy lidí. Žáci jsou vedeni k rozvíjení dovednosti hledat a kriticky hodnotit informace, uvědomovat si souvislosti místních i světových událostí na život lidí, všimnout si rozdílů mezi životy lidí v různých kulturách, místech a čase. Nejde tedy jen o vytváření národní identity, na což se učivo 1. stupně dříve tradičně orientovalo a globální pohled na místní jevy a procesy se v minulosti objevoval až v zeměpisném učivu na 2. stupni. Důležité je, aby se globální perspektivě postupného poznávání světa věnovala pozornost již na 1. stupni, se zvláštním důrazem pak v pojetí vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- vyhledává informace o sobě a své rodině a o místě, kde žije, porovnává je a dává do souvislosti s tím, co se dozvídá od ostatních a z dalších zdrojů o světě a aktuálním dění
- na základě osobního příběhu někoho z rodiny nebo blízkého okolí uvede, jak mohou významné události ovlivňovat životy lidí
- porovná způsob života lidí nyní a v minulosti a v různých kulturách
- zařadí naše dějiny a kulturu do evropských souvislostí, poukáže na to, jak se celoevropské obecnější trendy projevíly konkrétně na našem území
- porovná, jak vypadalo v jednotlivých historických epochách a dnes místo, kde žije, a zjištěné změny dá do souvislosti se změnami v životě místních obyvatel a společnosti
- hodnotí vliv současného dění ve světě na svou osobu, na místo, kde žije a na dění v ČR

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh na 2. stupni zprostředkovává žákům poznatky, na něž navazují okruhy další. Žák se aktivním způsobem – hledáním informací a jejich efektivním využíváním dozvídá základní informace o vývoji současného světa i aktuálním dění, které mu umožní nacházet souvislosti, hodnotit a vytvářet si vlastní názory k tomuto tématu. Pozornost žáka se soustřeďuje na jeho blízké okolí a propojení se světem. Pomáhá tak žákům vnímat místo, ve kterém žijí, nejen jako součást našeho státu, ale i jako součást Evropy a celého světa. Zamýšlí se nad tím, jaké události v minulosti byly příčinou stále větší propojenosti světa, jaké změny tyto události přinesly do života lidí, do vztahů mezi zeměmi a do vývoje lidské společnosti jako celku.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- hledá takové informace o sobě, místě, kde žije, Evropě a světě, které mu umožní dozvědět se víc a porozumět lépe vzájemným souvislostem mezi současnými jevy a procesy
- rozpozná základní historické milníky Evropy a světa, které významným způsobem ovlivnily vývoj ve světě a přispěly k větší propojenosti současného světa
- vysvětlí, proč a jak ovlivnily konkrétní historické události život jeho předků
- porovná, jak vypadalo v jednotlivých historických epochách a dnes místo, kde žije, a zjištěné změny dá do souvislosti se změnami v životě místních obyvatel a společnosti
- uvede, kam až pronikli Evropané do světa a posoudí, co tyto cesty přinesly obyvatelům Evropy i ostatních světadílů a jak ovlivnily další vývoj ve světě a vztahy mezi zeměmi
- shrne důvody evropské integrace, uvede její výhody i nevýhody
- uvede významná světová integrační uskupení, objasní důvody pro jejich založení, jejich základní cíle a roli ve světovém dění
- hodnotí vliv dění v Evropě a ve světě na svou osobu, na místo, kde žije, a na dění v ČR

Tematický okruh: Objevujeme Evropu a svět (Objevujeme svět)

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh propojuje poznatky o přírodním prostředí s historickým a kulturním vývojem a s dopady na rozvoj hospodářství, využívá vlastních zkušeností žáků. Přispívá k základnímu pochopení propojenosti současného světa a některých jeho problémů. Zaměřuje se na rozvoj znalostí týkajících se globálních problémů, jako je např. chudoba, nízká úroveň vzdělání, špatný zdravotní stav, a na rozvoj schopností pojmenovat jejich příčiny a přicházet s nápady možností, jak přispět k jejich řešení. Nově získané poznatky z předchozího tematického okruhu jsou dále využívány a důraz je kladen na operace vyšší poznávací náročnosti, zejména jako je hledání souvislostí a řešení problémů.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- na konkrétním výrobku (např. čokoláda, oblečení, mobilní telefon), který běžně používá, uvede příklady propojenosti dnešního světa a vysvětlí, co je umožňuje
- reflektuje své vlastní zkušenosti z cestování a setkávání se s lidmi z odlišného sociokulturního prostředí
- ze svých vlastních zkušeností a z poznatků o světě odvodí příklady nerovnosti ve světě
- na základě příběhů konkrétních lidí uvede nejčastější příčiny chudoby a problémy s ní spojené (nízká úroveň vzdělání, zdravotní problémy, špatný stav životního prostředí, migrace aj.)

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh na 2. stupni zaměřuje pozornost na to, aby žák dostal prostor pro prozkoumání a objevení globálního rozměru současných jevů a procesů skrze své konkrétní zkušenosti a znalosti místního okolí. Na základě vlastních zkušeností a osobního poznání je žák veden k zobecnění některých jevů a procesů. Tematický okruh zprostředkovává žákovi globální problémy především v souvislostech s jeho každodenním životem, ale seznamuje ho i s jejich dopady na různé části světa a různé oblasti života společnosti, s dalšími souvisejícími procesy, událostmi ve světě a globalizačními trendy. Důraz je zde kladen na využití problémových situací, včetně návrhu řešení a jeho posouzení z hlediska výhod a nevýhod zvoleného řešení.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- na konkrétním příkladě vysvětlí, jakým způsobem ovlivňuje globalizace život lidské společnosti
- porovná život svých vrstevníků žijících v různých místech Evropy a světa a v různém sociokulturním prostředí
- objasní vliv prostředí na kulturní, společenské a ekonomické odlišnosti ve světě
- vysvětlí, jakým způsobem vzájemné působení místních a mimoevropských vlivů utváří současnou Evropu a svět
- na příkladech ilustruje nerovnost ve světě v oblasti ekonomické i sociální
- vysvětlí příčiny nerovnosti ve světě a její další dopady na rozvoj v oblasti sociální, ekonomické, politické, environmentální i kulturní
- vyhledá ve svém okolí problém, který má globální přesah, analyzuje jeho příčiny a odvodí důsledky, navrhne jeho řešení, zváží výhody a nevýhody řešení
- analyzuje možnosti řešení globálních problémů prostřednictvím institucí, organizací, významných dohod, rozhodnutí a dokumentů
- rozpozná vliv přírodních, ekonomických a sociálních podmínek na životní styl lidí v různých částech Evropy a světa

Tematický okruh: Jsme Evropané (Žijeme ve společném světě)

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh vede žáky k uvědomění si skutečnosti, že všichni jsme obyvatelé jednoho společného světa a všichni máme svůj díl zodpovědnosti za jeho současný stav a další vývoj. Žáci jsou proto směřováni k vyjádření vlastních hodnot a postojů. Těžištěm tohoto okruhu je vlastní iniciativa, vyhledávání možností, jak přispět ke zlepšení situace ve svém nejbližším okolí a tím případně napomoci i k řešení problémů, jež mají globální přesah.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- aktivně se účastní školních a jiných akcí, které mají za cíl přispět k řešení místních problémů s globálním přesahem (tzn., že k nim dochází i jinde ve světě)
- objevuje a respektuje jinakost a kulturní rozmanitost ve svém nejbližším okolí i ve světě
- rozpozná stereotypy a předsudky ve svém okolí a usiluje o jejich odbourání
- podporuje a vytváří harmonické mezilidské vztahy
- vyjadřuje solidaritu s lidmi žijícími v obtížných podmínkách a je ochoten přispět ke zlepšení situace

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh navazuje na postoje a hodnoty, které žák získal na 1. stupni a dále je rozvíjí zejména ve vztahu k zodpovědnosti za náš společný svět. Zaměřuje se na výchovu žáka směrem ke globální odpovědnosti, ke světoobčanství. Prostřednictvím jednotlivých témat je žák motivován k aktivnímu občanskému postoji a k zodpovědnému rozhodování založenému na znalostech a na kritickém vyhodnocování informací. Na rozdíl od 1. stupně je důraz kladen na globální problémy a na principy udržitelného rozvoje, lidských práv a rovných příležitostí a podporu tradičních lidských hodnot. Nejde již jen o zamýšlení se nad globálními problémy, ale uvědomění si vlastní odpovědnosti a schopnosti přispět k jejich řešení podle svých vlastních možností.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- vymezuje svoji roli ve společnosti a pojmenovává své možnosti něco změnit; ve svém chování a jednání prokazuje zodpovědnost za sebe a svět, ve kterém žije
- aktivně se účastní školních a jiných akcí, které mají za cíl přispět k řešení místních i globálních problémů; příkladem akcí mohou být školní projekty, veřejné kampaně (např. Česko proti chudobě, Postavme školu v Africe), festivaly, výstavy, besedy s lidmi, kteří působí/působili v zahraničí aj.
- ve svém chování a jednání vyjadřuje respekt k jinakosti a kulturní rozmanitosti (např. při diskusích, plnění úkolů, komunikaci se spolužáky apod.)
- rozpozná stereotypy a předsudky ve svém chování a jednání a usiluje o jejich odbourání

- ▶ posoudí příležitosti, jaké mu poskytuje Evropa a svět pro jeho osobní život, a navrhne, co by měl udělat, aby tyto příležitosti využil
- ▶ rozhoduje o svém životě s ohledem na dění v Evropě a světě
- ▶ podporuje a vytváří harmonické mezilidské vztahy vedoucí k prosazování lidských práv a rovných příležitostí a k předcházení konfliktům; (např. tím, že má pochopení pro druhé)
- ▶ není lhostejný k problémům druhých, je ochotný pomoci, chová se nezištně apod.
- ▶ vyjadřuje solidaritu s lidmi žijícími v obtížných podmínkách a je ochoten přispět ke zlepšení jejich situace

Informační zdroje

ANTOŠOVÁ, P., BÁRTA, J., URBANOVÁ, H. *Materiály k semináři „Učím lépe rozumět světu“*. Praha : ADRA, Projekt PRVák, 2007.

Metodické listy se skládají ze dvou částí - teoretická část vysvětluje pojmy z rozvojového vzdělávání a praktická část nabízí aktivity pro žáky ZŠ a SŠ.

BÁRTA, J. *Příběh o Jakobovi a Lengovi*. Praha : ADRA, Projekt PRVák, 2006.

Omalovánky s příběhem pro děti předškolního věku a děti na 1. stupni.

Příběh o životě Lenga z Kambodži a Jakuba z ČR.

BÁRTA, J., EMANUELOVÁ, K. *Povídání o Tůje a Kláře*. Praha : ADRA, Projekt PRVák, 2008.

Omalovánky s příběhem pro děti předškolního věku a děti na 1. stupni. Příběh o životě Tůji z Mongolska a Kláry z ČR.

BÁRTA, J., URBANOVÁ, H. *Příběh o Aniče a Latifě*. Praha : ADRA, Projekt PRVák, 2007.

Omalovánky s příběhem pro děti předškolního věku a děti na 1. stupni. Příběh o životě Latify z Keni a Aničky z ČR.

HRUŠKA, J. *Globální a environmentální výchova na pobytových akcích*. Ekocentrum : Paleta, 2005.

Příručka přináší výběr osvědčených a dlouhodobě vyzkoušených aktivit se žáky 2. st. ZŠ a studenty SŠ. Publikace je rozdělena do 8 bloků: Mezilidské vztahy, Rozmanitost přírody, Vztah člověka k přírodě, Globální souvislosti a globální problémy apod.

Jeden svět na školách. Projekt Watch and Change. Praha : Člověk v tísni, 2008.

Metodická příručka s informacemi a aktivitami včetně sady deseti DVD s dokumentárními filmy o různých tématech, jako např. chudoba, konflikty, migrace a vzdělávání. Aktivity v příručce tematicky navazují na filmy a jimi popsanou problematiku.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Bohouš a Dáša: Klima v tísni*. Praha : Člověk v tísni, 2009 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: http://www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_74.pdf

Příručka přibližuje pomocí komiksových příběhů, textů a výukových aktivit téma klimatické změny v minulosti a dnes. V rámci lekcí provází čtenáře komiksové postavičky Bohouše a Dášy tématy, jako jsou například emise, globální klimatické změny a možnosti jejich řešení.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Bohouš a Dáša na tržišti světa*. Praha : Člověk v tísni, 2009 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: <http://www.varianty.cz/index.php?id=16&item=66>

Jedná se o další metodickou příručku, v níž komiksoví průvodci Bohouš a Dáša představují studentům globální problémy. Příručka se věnuje problematice ekonomické globalizace, zpracovává témata jako například rozměry globalizace, motory globalizace, důsledky, aktéři nebo zvládání globalizace.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Bohouš a Dáša za lidská práva*. Praha : Člověk v tísni, 2008 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: http://www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_73.pdf

Příručka představuje tematiku lidských práv. Průvodci příručkou jsou opět Bohouš a Dáša, kteří diskutují o tématech diskriminace, svobody projevu, terorismu, práv dětí apod.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Kompas. Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům*. Praha : Česká národní agentura Mládež, 2006.

Metodická příručka pro učitele základních a středních škol. Obsahuje aktivity s tématem lidských práv a související problematikou. Vhodné do třídy i pro mimoškolní činnosti.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Projekt PRVák*. Praha : ADRA, 2007 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: <http://nadace-adra.cz/prvak/cz/>

Metodické listy se skládají ze dvou částí - teoretická část vysvětluje pojmy z rozvojového vzdělávání a praktická část nabízí aktivity pro žáky ZŠ a SŠ.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Rozvojové vzdělávání. Manuál pro učitele 2. stupně základních škol*. Praha : Charita ČR a MKC, 2009.

Jednotlivé kapitoly manuálu jsou řazeny podle Rozvojových cílů tisíciletí. Manuál obsahuje metodicky popsané aktivity a pracovní listy.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Svět do všech předmětů*. Společnost pro Fair Trade a ARPOK, 2009.

Příručka je sbírkou aktivit pro 2. stupeň ZŠ a víceletá gymnázia. Má za cíl inspirovat pedagogy k zapojování globálních souvislostí do výuky v konkrétních předmětech. Aktivity jsou vystavěny na principech konstruktivistické pedagogiky, jsou rozděleny do šesti témat: ekonomická globalizace, kulturní rozmanitost, přírodní zdroje, migrace, dětská práva a rozvojová spolupráce.

NÁDVORNÍK, O., VOLFOVÁ, A. *Společný svět - příručka globálního rozvojového vzdělávání*. Praha : Člověk v tísni, 2004 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: <http://www.varianty.cz/index.php?id=16&item=39>

V publikaci lze nalézt teoretické texty týkající se problematiky rozvojových zemí, rozvojové spolupráce, globalizace, globálních problémů a dalších souvisejících témat a rovněž připravené aktivity využitelné ve výuce. V České republice se jedná o první didaktický materiál pro učitele, který systematicky zpracovává uvedená témata.

NÁDVORNÍK, O., CHÁRA, P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Praha : Člověk v tísni, 2006. [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: http://www.varianty.cz/download/pdf/pdfs_1.pdf

Příručka pro středoškolské pedagogy zpracovává jeden z tematických okruhů průřezového tématu „Myšlení v evropských a globálních souvislostech“. Průvodci příručkou jsou komiksově postavičky Bohouš a Dáša, které se zamýšlejí např. nad příčinami chudoby, pojmy absolutní a relativní chudoby, jak sami mohou pomoci.

PIKE, G., SELBY, D. *Globální výchova*. Praha : Grada, 1994.

Kniha je výzvou tradičním stereotypům ve školské výchově. Nabízí přístup, který odpovídá podmínkám globálního světa rychlých změn moderní civilizace. Vedle teoretického zdůvodnění daného přístupu obsahuje desítky konkrétních námětů aktivit a her, realizovatelných doma i ve škole a zaměřených na rozvoj vnímání, představitosti, komunikačních schopností a myšlení žáků.

PIKE, G., SELBY, D. *Cvičení a hry pro globální výchovu 1*. Praha : Portál, 2000.

Sbírka konkrétních činností vhodných pro široké věkové rozpětí dětí, zaměřených na poznávání klíčových faktorů moderního světa a na získání dovedností potřebných pro řešení situací, které přináší život v multikulturní demokratické společnosti a ve stále více propojeném světě.

PIKE, G., SELBY, D. *Cvičení a hry pro globální výchovu 2*. Praha : Portál, 2000.

Sbírka konkrétních činností vhodných pro široké věkové rozpětí dětí, zaměřených na poznávání klíčových faktorů moderního světa a na získání dovedností potřebných pro řešení situací, které přináší život v multikulturní demokratické společnosti a ve stále více propojeném světě.

Projekt Virus Free Generation. Praha : Člověk v tísni, 2007.

Projekt Virus Free Generation nabízí sadu 4 filmů a didaktické listy pro učitele na téma HIV/AIDS a subsaharská Afrika.

Multikulturní výchova

Úvod

Doporučené očekávané výstupy

Informační zdroje

Multikulturní výchova v základním vzdělávání odráží svým pojetím aktuální změny ve společnosti. Tím, že klade důraz na aktivní hledání odpovědí na otázky o příčinách a hranicích odlišnosti každého z nás, se pojetí multikulturní výchovy hlásí k tzv. *transkulturnímu přístupu*.

Důraz na transkulturní přístup umožňuje, aby Multikulturní výchova místo stereotypní kategorizace (vnímání sebe sama a druhých coby příslušníků jasně definovaných sociokulturních skupin) stavěla do centra pozornosti zkušenosti jednotlivce, jeho kulturu, jež se teprve v interakci s druhými lidmi projevuje jako kulturní rozdíl. Odlišnost tak není vnímána jako neměnný rys skupiny, ale jako odlišnost v identitě jedince, jež se může v závislosti na místě a čase měnit. Z tohoto důvodu uvádíme pro potřeby metodické podpory za názvy třech tematických okruhů (*Kulturní diference, Multikulturalita, Principy sociální soudržnosti*) takové názvy, které transkulturní přístup v obsahu tematických okruhů a jeho *doporučených očekávaných výstupech* lépe vystihují. Nové názvy jsou za původním názvem uvedeny v závorkách.

Průřezové téma Multikulturní výchova v RVP ZV je rozděleno do pěti tematických okruhů: *Kulturní diference (Společenská diverzita), Lidské vztahy, Etnický původ, Multikulturalita (Interkulturalita), Princip sociálního smíru a solidarity (Principy sociální soudržnosti)*. Pro potřeby Doporučených očekávaných výstupů byla pouze vybraná část obsahu tematického okruhu Etnický původ zařazena do tematických okruhů *Kulturní diference (Společenská diverzita) a Multikulturalita (Interkulturalita)*. Důvodem byl fakt, že tematický okruh Etnický původ reflektoval již překonaný kulturně-standardní přístup k pojetí Multikulturní výchovy, který byl často zdrojem utváření, respektive upevňování škodlivých stereotypů při vnímání určitých sociokulturních skupin. Z tohoto důvodu není pro potřeby metodické podpory samostatně tento tematický okruh již uváděn.

Název tematického okruhu *Kulturní diference* je pro potřeby metodické podpory změněn na název *Společenská diverzita*, protože vyjadřuje lépe respekt k transkulturnímu přístupu a v jeho rámci principy hodnotově nezatížené jednostranným etnicko-kulturním či sociokulturním stereotypem vnímání přirozené míry rozrůznění lidí v globalizující se společnosti. *Doporučené očekávané výstupy* tematického okruhu *Společenská diverzita* se snaží předcházet vzniku a následnému posilování schematického obrazu společenského uspořádání, podle něhož je společnost „přirozeně“ rozdělena na majoritu a minority, přičemž jedním z klíčových kritérií je dělení na základě kulturních odlišností. Tento schematismus často zkratkovitě akcentoval vztah mezi etnickým původem a příslušnou kulturou. Název *Kulturní diference* tento přístup do značné míry anticipoval. Pojetí tematického okruhu přináší pro výuku již neschematizovaný pohled na společnost s její přirozenou diverzitou (rozrůzněností). Podporuje u žáků vědomí nezbytnosti udržet přirozenou diverzitu kolektivu jako společensky žádoucí a prospěšnou. Z tohoto důvodu je v tematickém okruhu akcentováno sdílení různých životních zkušeností a dovedností a jejich vzájemné propojování. Je důležité nevyvolávat u žáků pocit, že existují nějaké objektivní hranice kultur, etnik, národností apod., a tím neomezovat osobnostní přístup k originálním životním situacím, sociokulturním vzorcům a jejich dynamickému míšení.

Změna názvu a pojetí tematického okruhu *Multikulturalita* na *Interkulturalitu* odráží pro potřebu metodické podpory aktuální trendy v interkulturním vzdělávání a častější používání pojmu

„interkulturní“ v současné terminologii. *Interkulturní výchova* je chápána šířeji než multikulturní výchova. Je pojímána jako jedna z možných cest k rozvoji pluralitní občanské společnosti, založené na rovnosti příležitostí a rovnoprávnosti jedinců i skupin. Zaměřuje se na upevnění vlastního kulturního vědomí, porozumění odlišnostem a rozvíjení smyslu pro spravedlnost a toleranci. Prostřednictvím tohoto tematického okruhu dostávají žáci příležitost k tomu, aby porozuměli odlišným způsobům života, myšlení a vnímání světa.

Podobně změna názvu a pojetí tematického okruhu *Princip sociálního smíru a solidarity* na *Principy sociální soudržnosti* je nesena snahou jednoznačněji vystihnout podstatu tohoto tematického okruhu. Sociální soudržnost je pojem, který lépe než sociální smír a solidarita vystihuje schopnost společnosti zajistit sociální zabezpečení všem svým členům, při minimalizování nerovností a vyhýbání se polarizaci. Soudržná společnost je vzájemně se podporující společenství svobodných jedinců sledujících společné cíle demokratickými prostředky. Tematický okruh *Principy sociální soudržnosti* svým integrujícím pojetím završuje multikulturní výchovu v základním vzdělávání. Sociální soudržnost není možná bez toho, aniž by si žáci uvědomovali význam společenské diverzity a interkulturality na utváření mezilidských vztahů.

Doporučené očekávané výstupy pro 1. stupeň akcentují spíše narativní, zážitkovou dimenzi uchopování sociální reality. Na 2. stupni kladou důraz na dosažení kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence občanské a směřují žáky ke zobecňování a k reflexi „vzdálenější“ sociální reality, než je jejich nejbližší okolí (od rodiny, třídy, školy a obce směrem k regionu, státu, světu). Konkrétní témata, jejichž prostřednictvím mají být *doporučené očekávané výstupy* dosaženy, jsou ponechána na výběru učitele. Orientaci pro jejich výběr poskytují tištěné i elektronické informační zdroje, které jsou součástí metodické podpory.

Doporučené očekávané výstupy

Tematický okruh: Kulturní diference (Společenská diverzita)

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh v nejvyšší možné míře zdůrazňuje zkušenosti žáka a jeho život v rodině a s nejbližší sociální realitou. Právě tyto zkušenosti přinášejí zásadní podněty k jejich srovnávání se zkušenostmi jiných žáků a tím k jejich vzájemnému obohacování. Důraz je kladen především na oblast citů a hodnot.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- vypráví o zvycích a tradicích udržovaných v jeho rodině a porovná je se zkušenostmi ostatních
- vnímá existenci jinakosti a vlastními slovy sdělí svou zkušenost (zážitky z pobytu doma i v zahraničí; postřehy z médií)

- objasní potřebu spolupráce s vrstevníky, a to bez ohledu na jejich odlišnost (genderovou, věkovou, sociokulturní, etnickou, náboženskou a jinou)
- uvede příklad konkrétní situace, kdy je skupině lidí přisuzována určitá vlastnost na základě ojedinělé osobní zkušenosti (např. z hlediska genderu, z hlediska sociální exkluze, z hlediska etnického, náboženského aj.)
- vyjádří své pocity v situaci, kdy je okolím (kamarády, spolužáky) vnímán jinak, než jak se vnímá sám; zformuluje možné (pravděpodobné) důvody, proč tomu tak je

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh rozšiřuje zkušenosti žáka získané na 1. stupni zejména v oblasti poznávání a v oblasti jednání. I zde je zdůrazněno především využití osobní zkušenosti žáka. Ta však již překračuje rámec jeho nejbližšího okolí a dále je obohacována o zkušenost vycházející z konkrétního jednání. Pozornost je věnována schopnostem a dovednostem žáka v oblasti verbální a neverbální komunikace, čímž se rozvíjí interkulturní dimenze mezilidské komunikace.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- reflektuje vlivy, které spoluutvářejí identitu člověka, uvědomí si jedinečnost lidské identity a uvede příklad na sobě samém a srovná jej s příklady spolužáků
- vyjmenuje příklady symbolů, rituálů a norem v rodině, škole, obci, regionu a rozliší, které jsou mu bližší a které méně; v diskusi odůvodní své postoje
- popíše slovně vlastní zkušenost s projevy kulturní rozrůzněnosti a na příkladech objasní různorodost jako příležitost pro seberozvoj (uvádí příklady pozitivních zkušeností i negativních reakcí a je schopen uvažovat o tom, zda a proč jej ovlivnily)
- na konkrétních příkladech doloží, jak rozumí tomu, že členové určité sociální skupiny nemusejí odpovídat charakteristikám, jež jsou dané skupině přisuzovány (sociální stereotypy)
- přiměřeně reaguje na situace, v nichž je on sám nebo jeho spolužák či někdo blízký obětí etiketizace (labelingu)
- adekvátně reaguje v situacích, při nichž se setkává s odlišným chováním, než jaké očekával

Tematický okruh: Lidské vztahy

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh se zaměřuje na získání osobních zkušeností žáka s lidskými vztahy v jeho nejbližším a důvěrně známém okolí - v rodině. Jeho prostřednictvím si žáci osvojují zásady vhodného chování nejen v rodině, ale i v prostředí školní třídy, v okolí bydliště, v sousedství a ve vztazích a kontaktech se svými kamarády. Důraz je kladen na pochopení významu mezilidských vztahů a s tím spojenou výchovou k toleranci a citlivosti k jakýmkoli projevům nesnášenlivosti.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- uvědomuje si význam mezigeneračních vztahů, tolerance, empatie a citlivosti vůči jakýmkoli projevům nesnášenlivosti
- osvojuje si zásady slušného jednání a chování mezi lidmi, uvědomuje si jejich význam pro harmonický rozvoj osobnosti vzhledem k třídnímu kolektivu a mimoškolnímu setkávání s jinými lidmi, zejména z jeho nejbližšího okolí
- popíše a vystihne způsob života v rodinách svých kamarádů, spolužáků či v rámci sousedských vztahů (oslavy svátků, narozenin, rodinné vazby apod.)
- uvědomuje si význam pozitivních mezilidských vztahů (uvede konkrétní příklady ze svého okolí); podle svých schopností přispívá k jejich zlepšování
- rozlišuje projevy netolerantního chování k jakémukoli druhu odlišnosti ve společnosti a uvede konkrétní příklady

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh navazuje na vědomosti, dovednosti a postoje získané na 1. stupni. Udržování tolerantních mezilidských vztahů je nezbytnou podmínkou pro úspěšnou interakci s lidmi ve svém okolí, která znamená vzájemné obohacování se a poznávání ve všech oblastech života. Tematický okruh zprostředkovává žákovi nejen porozumění pojmům diskriminace a xenofobie, ale zejména rozpoznání jejich projevů. Přispívá k tomu, aby dovedl řešit případné konflikty při těchto projevech, včetně projevů extremistických, pěstoval vlastní toleranci, empatii a solidaritu a svým osobním příkladem působil pozitivně na ostatní.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- vnímá kulturní, sociální, náboženskou či generační příslušnost jako příležitost k sebepoznání, seberozvoji a k vzájemnému obohacení, nikoli jako problém bránící udržovat tolerantní vztahy s jinými lidmi
- na základě vlastní zkušenosti třídního kolektivu vysvětlí důležitost integrace ve vrstevnických a profesních vztazích
- uvede konkrétní příklady předsudků a vžitých stereotypů v mezilidských vztazích a zaujímá k nim kritický postoj
- uvědomuje si a na konkrétních příkladech uvede, jak diskriminace a xenofobie a extremismus mohou narušit mezilidské vztahy, jaké jsou jejich negativní dopady na život v dané lokalitě (regionu) a jakou roli sehrávají média
- vcítí se do druhého, vědomě rozvíjí svoji toleranci a empatii; řeší konflikty, které mohou vyvstat při setkání s odlišností
- popíše, co všechno se člověk musí naučit při přechodu do jiného životního prostředí (jiný třídní kolektiv, přestěhování se do jiné země apod.)
- projevuje solidaritu s ostatními lidmi (ať již ve svém nejbližším okolí, či ve světě) a podle potřeb nabídne pomoc druhým lidem; na konkrétních příkladech uvede možnosti aktivního zapojení do pomoci druhým lidem

Tematický okruh: Multikulturalita (Interkulturalita)

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh rozvíjí interkulturní komunikaci, otevřenost a toleranci vůči jinakosti. Žáci se učí chápat kulturu jedince a skupiny jako odraz životní zkušenosti a vnímat její proměnlivost, přičemž je především využívána zkušenost z vlastního prostředí (zejména rodiny, třídního kolektivu, zájmové skupiny, místa bydliště). Zdůrazněna je narativní a zážitková dimenze uchopování reality (vyprávění, příběh). Prostřednictvím tematického okruhu si žáci osvojují schopnost vnímat jazyk jako významný prostředek mezilidského porozumění a rozvíjení dovednosti naslouchat druhým a sdělovat své myšlenky a pocity, čímž podporují interkulturní dialog.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- zná kořeny a historii vlastní rodiny, popíše prostředí, ve kterém žije, v případě přemístění i změny, které s tím souvisí, včetně toho, co si z původního prostředí jeho rodina uchovala (např. zvyky, tradiční jídla apod.) a s čím novým se musela vypořádat
- na konkrétním příběhu, s nímž se setkal (literatura, film, orální historie), popíše rozličné způsoby života, myšlení a vnímání světa
- vysvětlí význam symbolů a rituálů pro jedince (např. políbení před spaním, mávání na rozloučenou, podání ruky) a skupinu (např. pokřik sportovního oddílu, jehož je žák členem)
- používá rozličné komunikační dovednosti nejen pro vyjadřování svých myšlenek a pocitů, ale i pro výměnu a získávání informací; nepoužívá výrazy, které zesměšňují či urážejí druhé
- v komunikaci s ostatními naslouchá, respektuje jejich pocity a názory, váží si jejich zkušeností a osobních prožitků

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh dále rozvíjí a rozšiřuje interkulturní znalosti, dovednosti a postoje žáka získané na 1. stupni. Je zaměřen výrazněji na kognitivní dimenzi, s pojmy identita a kultura pracuje přímě-řeně věkovým předpokladům také v abstraktní a analytické rovině. Žáci zaujmají kritický postoj k informacím z různých zdrojů, které se týkají interkulturní problematiky. Osvojují si dovednost vnímat jazyk jako významný prostředek komunikace a vzájemného dorozumění, čímž si prohlubují dovednost vést a vnímat interkulturní dialog. Zapojují se aktivně do společensky korektní komunikace. Při kontaktu s druhými vědomě a poučeně vycházejí ze svých zkušeností a znalostí a do svého chování promítají poznání, že verbální i neverbální projevy ostatních mohou být odlišné od projevů jim vlastních.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- uvede příklady prolínání kultur a na nich si uvědomuje, že kultura je proměnlivá v kontextu životních zkušeností a není přesně ohraničená
- uvede příklady, kdy si uvědomuje, že určité projevy chování mohou vycházet z odlišných příčin, a naopak shodné důvody mohou vést k rozdílnému chování a jednání. Uvede příklady z vlastní životní zkušenosti (např. verbální a nonverbální projevy, způsoby jednání)
- samostatně vyhledává, třídí a kriticky nahlíží na informace z různých zdrojů, které se týkají interkulturních kontaktů (rozpozná stereotypní a xenofobní projevy a projevy extremismu a dokáže na ně upozornit, případně adekvátně reagovat)
- zná základní rozdělení jazyků ve světě a jejich rovnocenné postavení
- aktivně využívá znalosti cizích jazyků v různých komunikačních situacích běžného života rozličného společenství lidí; je si vědom úskalí spojených s významovými posuny a různými zdvořilostními projevy
- diskutuje na téma, jak je možno pozitivně ovlivnit soužití rozdílných sociokulturních skupin
- na základě osobních zkušeností a prožitků se zapojuje do diskuse na téma soužití rozdílných sociokulturních skupin, zamýšlí se a navrhuje, jak toto soužití pozitivně ovlivňovat

Tematický okruh: Principy sociálního smíru a solidarity (Principy sociální soudržnosti)

1. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh zprostředkovává žákům sociální soudržnost na příkladu školní třídy, resp. školy, coby vzájemně se podporujícího společenství svobodných jedinců, kteří se společně vzdělávají v prostředí školy, které je otevřené a přátelské. Důraz je kladen na osobní prožitek žáků a dovednost popsat možnosti, jak zajistit, aby se lidské společenství (školní třída) dokázalo vyrovnat s rozličnými projevy sociokulturní různosti.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- objasní a na příkladech literárních textů (pohádky, báje, pověsti) uvede, proč je solidarita a soudržnost společnosti významná
- sdělí vlastními slovy svou osobní zkušenost v situaci, kdy se cítil být součástí určitého společenství, kdy mohl někomu druhému pomoci; popíše své pocity
- na konkrétním příkladu různosti, která ohrožuje soudržnost společenství, představí možnost, jak ji minimalizovat
- na příkladu ze svého okolí popíše rozličné projevy různosti, jež jsou příčinou nevhodného dělení (např. „majetní/nemajetní“, „šikovní/nešikovní“), a zaujímá k tomu postoj
- na konkrétním nebo i smyšleném příkladu jedince či skupiny lidí dokáže popsat, jaká jejich lidská práva jsou porušena a jak to ohrožuje soudržnost společnosti

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh na 2. stupni již nezaměřuje pozornost na nejbližší okolí, ale přechází od kolektivu školní třídy, resp. školy na celou společnost. Soustředí se zejména na různosti, k nimž je díky stále převládajícím stereotypům přístupováno jako k příčinám rozdělení a konfliktů ve společnosti. Žáci se učí hledat příklady konkrétních opatření, která umožní se s otázkami různosti v každodenním životě vyrovnávat a tím podporovat sociální soudržnost a stabilitu společnosti. Základním východiskem pro pěstování kritického náhledu na příklady z běžného života i způsoby, jak společnost již vzniklé problémy řeší a jak k nim přistupuje, jsou zkušenosti žáků se sociální realitou.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- pojmenuje situace v České republice i ve světě, při kterých dochází k porušování lidských práv a které ohrožují společenskou stabilitu, dokáže navrhnout možná řešení
- na konkrétních příkladech popíše, jak nerovnosti mezi bohatými a chudými lidmi mohou ohrožovat soudržnost společnosti a jaké jsou možnosti minimalizace tohoto ohrožení
- uvede příklad vytěsňování ze společnosti z důvodu sociokulturní odlišnosti (např. on sám nebo někdo jiný - známý v okolí, literární či filmová postava) a popíše okolnosti, při kterých se s tímto projevem setkal
- objasní a na příkladech doloží, jak se rozličné různosti mohou stát zdrojem vzájemného obohacování, a ne činitelem rozdělení a konfliktu
- naslouchá a diskutuje s ostatními spolužáky o osobní odpovědnosti jedince za to, že ve společnosti nedochází k diskriminaci jednotlivců a sociokulturních skupin s cílem vytěsnit je na její okraj
- uvádí konkrétní možnosti, jak se občané mohou aktivně spolupodílet na posilování soudržnosti ve společnosti

CÍLKOVÁ, E., SCHÖNEROVÁ, P. *Náměty na Multikulturní výchovu: poznáváme jiné národy*. Praha : Portál, 2007.

Kniha je určena učitelům 1. stupně ZŠ a MŠ a vedoucím skupin dětí ve věku 5-11 let. Publikace poskytuje formou pestrých aktivit základní informace o jiných státech, národech, lidech a o dětech stejného věku, které z různých důvodů žijí s námi. Autorky uvádějí náměty pro tyto země: Ukrajina, Rusko, Řecko, některé balkánské státy - např. Chorvatsko, Srbsko a Slovinsko, Vietnam, Čína, Indie a arabské země. Při činnostech se děti seznamují s odlišnými skutečnostmi a prožívají je všemi smysly - sluchem, zrakem, hmatem i chutí, srovnávají různé kultury a jejich estetické i duchovní hodnoty. Kniha se zaměřuje také na rozvíjení spolupráce a komunikace při práci ve skupinách nebo s rodiči. Podněcuje zájem o nové a zajímavé informace, a tím podporuje touhu po vzdělávání, které je jedním ze základních cest k budoucímu tolerantnějšímu světu.

MOREE, D. *Czechkid; metodické náměty pro pedagogy*. Praha : British Council, 2007.

Kniha zasazuje multikulturní výchovu a její interpretaci v ČR do mezinárodního kontextu. Kromě tohoto teoretického úvodu předkládá cestu, kterou může pedagog urazit, pokud chce multikulturní výchovu začleňovat do výuky - představuje nejprve způsob, jak může pedagog pracovat se svou osobní zkušeností a pak po jednotlivých krocích bezpečně plánovat konkrétní hodinu.

My a ti druzí: příručka pro multikulturní výchovu a vzdělávání na základní škole. Praha : Multikulturní centrum Praha, 2004.

Publikace obsahuje praktické návody na přípravu a realizaci interkulturních dílen, které žákům přiblíží život, historii a kulturu Romů, Vietnamců, Číňanů, obyvatel Ruské federace a základní podobu hlavních monoteistických náboženství.

PAVELČÍKOVÁ, N. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004.

Monografie se zabývá vývojem vztahu majoritní společnosti k romskému obyvatelstvu v českých zemích od konce II. světové války, zejména pak v letech od nástupu komunistů k moci v ČSR v roce 1948 až do jejich pádu v roce 1989. Politika komunistického režimu vůči romskému obyvatelstvu nepatří na první pohled mezi nejbrutálnější projevy represí totalitního režimu, přesto její důsledky výrazně destrukovaly tradiční sociokulturní systém romských společenství a přispěly i k jejich současné hluboké krizi. Publikace se zabývá vývojem státní politiky ve sledovaném období z hlediska několika časových a ideově-politických horizontů.

PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. Praha : Triton, 2006.

Problémy soužití lidí z různých etnických, rasových a kulturních skupin jsou dnes zvláště naléhavé. Proto se stávají i součástí školního vzdělávání v podobě multikulturní výchovy. Tato příručka vychází z požadavků, které na učitele a žáky klade Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, v němž je Multikulturní výchova zařazena jako tzv. průřezové téma. Autor objasňuje teorii a praxi multikulturní výchovy na četných příkladech a výzkumech jak z českého prostředí, tak ze zahraničí. Knižka je určena učitelům a studentům pedagogických oborů, pracovníkům ve

školství i zájemců z širší veřejnosti. Text je doprovázen ilustračními rámci, v nichž jsou uváděny praktické příklady a výsledky zajímavých výzkumů, a didaktickými aplikacemi.

PRUDKÝ, L. *Přináležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice.* Brno : CERM, 2004.

Jde o druhý učební text, který volně navazuje na učební text č. 1: Hodnoty a normy v české společnosti. Oba texty jsou určeny učitelům občanské výchovy (základů společenských věd) na středních školách. Předmětem tohoto 2. dílu jsou problémy nacionality a vztahu k jiným národnostem a cizincům. Zahnuje stručné pojmové uvedení, přehled důležitých celospolečensky platných zjištění z empirických sociologických výzkumů na toto téma a ve třetí části výtah z výsledků výzkumu, který byl realizovaný v roce 2002. Autor nabízí ke kvalifikované diskusi výsledky výzkumů o přináležitosti k národu a souvisejících tématech z unikátních zdrojů. V publikaci lze nalézt podrobnou charakteristiku výzkumů. Publikace poskytuje podklady pro diskusi v rámci vzdělávací oblasti „Člověk a společnost“. Publikace je také velmi vhodnou pomůckou pro průřezové téma „Multikulturní (interkulturní) výchova“. Středoškolský pedagog se může dozvědět a aplikovat mnoho unikátních poznatků z pěti druhů reprezentativních výzkumů.

ŠIŠKOVÁ, T. (ed.) *Výchova k toleranci a proti rasismu. In Zdroje a formy rasismu a netolerance: informace o národnostních menšinách: hry a cvičení pro žáky a studenty.* Praha : Portál, 1998. *Kniha představuje jeden z prvních konkrétních programů prevence závažného společenského problému u dětí a mládeže a bohatý zdroj informací a nápadů pro učitele různých typů škol, sociální pracovníky i odborníky dalších profesí. První část publikace vysvětluje ze sociologického a právního hlediska, co je rasismus, diskriminace, zda má vůbec smysl mluvit o různých lidských rasách, jak vypadá multikulturní a interkulturní společnost. Další dvě části přinášejí základní informace o národnostních menšinách žijících na našem území po dlouhou dobu, o situaci uprchlíků i o kultuře a zvycích etnik, která se u nás ve větší míře objevila v posledních letech (Vietnamci, lidé z Předního východu). Velká pozornost je věnována romské kultuře, problémům romských dětí ve škole a dále také kořenům a historii antisemitismu. Závěr práce seznamuje s neobyčejně zajímavým výzkumem postojů žáků základních a středních škol k cizincům a k rasismu. Z něj vychází návrh konkrétních strategií výchovy k toleranci, doplněný řadou cvičení.*

Environmentální výchova

Úvod

Doporučené očekávané výstupy

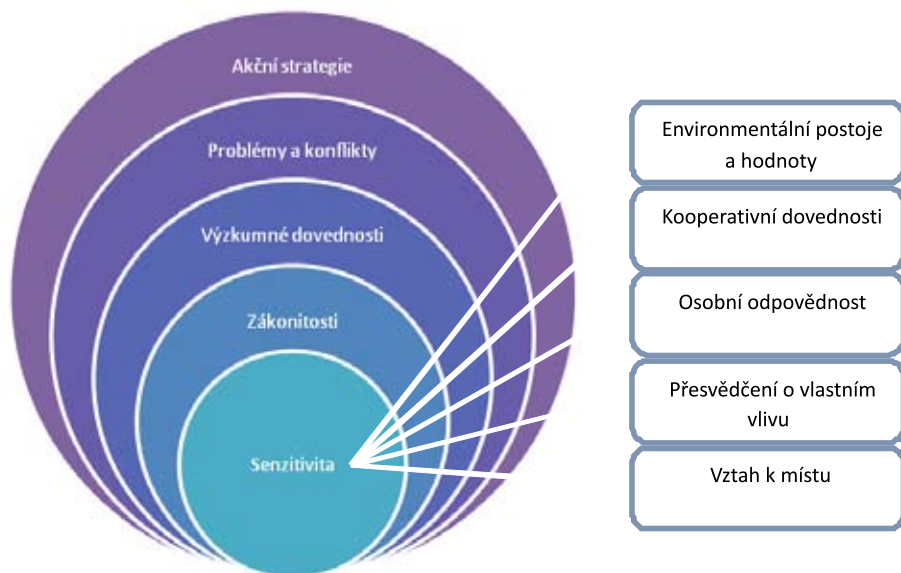
Informační zdroje

Úvod

Environmentální výchova vybavuje žáky specifickými kompetencemi, které směřují k odpovědnému environmentálnímu chování, tj. takovému chování, kdy lidé berou při svém rozhodování v potaz dopady možných řešení na životní prostředí a zapojují se do aktivit určených ke zvýšení kvality životního prostředí a kvality vlastního života. Odpovědné chování nelze ovlivnit pouhým předáváním znalostí o životním prostředí. Je ovlivňováno komplexem vzájemně provázaných specifických znalostí, dovedností a postojů, které se u žáků v různém období rozvíjejí a navazují na sebe.

Doporučené očekávané výstupy tematických okruhů průřezového tématu Environmentální výchova jsou přiřazeny k nově vymezeným klíčovým tématům, která byla definována na základě osvědčených zahraničních modelů environmentální výchovy a více akcentují hlavní cíl environmentální výchovy, důraz na rozvoj osobnosti žáků ve smyslu odpovědného environmentálního chování. Klíčová témata jsou vzájemně provázována prostřednictvím pěti propojujících témat. Následující schéma ukazuje vzájemný vztah mezi klíčovými a propojujícími tématy, která jsou totožná pro základní vzdělávání i pro gymnázia.

Vztah mezi klíčovými a propojujícími tématy:

Klíčová témata (*Senzitivita; Zákonitosti; Problémy a konflikty; Výzkumné dovednosti a znalosti; Akční strategie*) jsou zásadní pro rozvíjení odpovědného environmentálního chování, měla by se realizovat všechna a v doporučené návaznosti. Každé klíčové téma je stručně popsáno v charakteristice, která je vodítkem k dosahování *doporučených očekávaných výstupů*, ať je Environmentální výchova realizována formou integrace, projektu, či samostatného předmětu. U nejmladších žáků je vhodné zaměřit se především na rozvíjení environmentální senzitivity, následně navázat klíčovým tématem, které se zabývá zákonitostmi v přírodě. Postupně (od 5. do 6. ročníku) je možné přesunout důraz na výzkumné dovednosti, které by měly být propojovány s analýzou vybraných problémů a konfliktů. Poté, co žáci určitý problém prozkoumají a zaujmou se pro něj, mohou pokročit k analýze vhodných akčních strategií, zejména z oblasti ekomanagementu, přesvědčování a spotřebitelství.

Propojující témata (*Vztah k místu; Přesvědčení o vlastním vlivu; Osobní odpovědnost; Kooperativní dovednosti; Environmentální postoje a hodnoty*) nejsou vázána na jednotlivá věková období. Mohou být rozvíjena napříč klíčovými tématy, která pomáhají upřesnit a vzájemně provázat. Obohacují klíčová témata a doporučené očekávané výstupy o další úhel pohledu a představují další rozměr průřezového tématu. Podrobněji jsou popsána až za *doporučenými očekávanými výstupy*.

Obsah stávajících tematických okruhů přirozeně prolíná klíčovými tématy. Následující tabulka ukazuje vazbu mezi klíčovými tématy a tematickými okruhy Environmentální výchovy v RVP ZV.

Klíčové téma	Tematické okruhy v RVP ZV
1. SENZITIVITA	Vztah člověka k prostředí
2. ZÁKONITOSTI	Ekosystémy Základní podmínky života
3. PROBLÉMY A KONFLIKTY	Lidské aktivity a problémy životního prostředí Vztah člověka k prostředí
4. VÝZKUMNÉ DOVEDNOSTI A ZNALOSTI	Ekosystémy Základní podmínky života Lidské aktivity a problémy životního prostředí
5. AKČNÍ STRATEGIE	Lidské aktivity a problémy životního prostředí Vztah člověka k prostředí

Environmentální výchova by měla vycházet z místního kontextu, a je proto žádoucí, aby si každá škola zachovala prostor pro jeho zohlednění. Rozdělení doporučených očekávaných výstupů na 1. a 2. stupeň je třeba chápat jako orientační, a nikoli jako zavazující, je vždy potřeba respektovat individuální potřeby a zájmy žáka.

Doporučené očekávané výstupy

Klíčové téma: Senzitivita

(Tematický okruh: Vztah člověka k prostředí)

Environmentální senzitivitou se rozumí citlivost, vztah a empatie vůči přírodě a životnímu prostředí, včetně citlivého vztahu ke zvířatům a rostlinám. Je základním předpokladem k projevení zájmu učit se o životním prostředí, mít o něj starost a podnikat kroky k jeho ochraně. Rozvíjením environmentální senzitivity ovlivňujeme ranou motivaci dětí diskutovat a zkoumat otázky životního prostředí, jde proto o vstupní a klíčovou oblast environmentální výchovy. Čím více žáci pobývají v přírodě, tím více podporují jako dospělí péči o životní prostředí. Pro rozvíjení environmentální senzitivity se doporučuje zabezpečit žákům častý kontakt s přírodou a prostor pro samostatné interakce s přírodou a pro její poznávání. Kontakt s přírodou by měl být pro žáky příjemný a bez stresujících zážitků.

Učitelé (zvláště na 2. stupni) mají jen omezenou možnost environmentální senzitivitu rozvíjet a nelze dosahovat nějakého předem určeného stupně environmentální senzitivity. Přesto je důležité se o to v rámci možností snažit. Pomoci může spolupráce s organizacemi, které se zabývají výchovou v přírodě, a s centry nabízejícími pobytové programy pro děti v přírodě.

1. stupeň

Charakteristika:

Klíčové téma je neúčinnější rozvíjet již v raném věku. Rozvoj environmentální senzitivity podporují pobytové akce v přírodě nebo vhodně architektonicky vyřešená školní zahrada. Významná je spolupráce s rodinou a vzor vyučujících. Nevhodné je naopak strašit žáky katastrofickými prognózami.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- libovolnou formou vyjádří, čím je pro něj příroda
- vyjádří své pocity při fyzickém kontaktu s přírodou
- různými způsoby (slovy, výtvarně i jinak) reflektuje svůj prožitek smyslového (zrakového, sluchového, hmatového, čichového i chuťového) kontaktu s přírodou
- popíše pozorované změny v přírodě v čase (den, noc, roční období)
- vypráví (napíše) příběh vybraného organismu a porovná jej s životem člověka; vyjádří své stanovisko k smrti či omezení životních potřeb organismu působením člověka
- přizpůsobí své chování k živým organismům na základě vyhodnocení jejich základních potřeb
- pod dohledem dospělé osoby se pravidelně a dlouhodobě stará o květinu nebo vhodně vybraná zvířata
- vyhledá a zvolenou formou interpretuje příběhy a legendy o přírodě a krajině ze svého regionu

2. stupeň

Charakteristika:

Klíčové téma je na 2. stupni vhodné rozvíjet pomocí dalších podnětů. Jedním z důležitých doplňujících podnětů k rozvíjení senzitivity je konfrontace se ztrátou či ohrožením přírody v okolí bydliště, četba knih nebo sledování vhodně vybraných filmů, zejména dokumentárních, věnovaných přírodě a životnímu prostředí. Lze využít také příběhy a vlastní příběhy žáků modelující citlivý vztah k životnímu prostředí, včetně zkušeností jiných kultur.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- ▶ popíše svůj vztah k přírodě na základě svých dosavadních zkušeností a své vyjádření zdůvodní
- ▶ ztvární různými způsoby (úvahou, básní, kresbou) krajinu, ve které žije, popíše její jedinečné rysy a svůj vztah k ní
- ▶ na základě vlastního pozorování vyjádří, zda považuje určitou krajinu za harmonickou, narušenou či zdevastovanou, a své vyjádření zdůvodní

Klíčové téma: Zákonitosti

(Tematické okruhy: Ekosystémy, Základní podmínky života)

Zákonitostmi se rozumí znalosti základních principů fungování životního prostředí, tedy to, „*jak to obvykle v přírodě chodí*“. Nejdůležitější zákonitosti nacházíme: (1) v tocích energie a koloběhu látek; (2) v potravních vztazích (producenti → konzumenti → dekompozitoři); (3) ve vztazích mezi organismy a prostředím (nároky organismů na prostředí; rovnováha a narušení ekosystému; rozmístění organismů ve vztahu ke klimatickým podmínkám; význam limitujících faktorů; nosná kapacita prostředí, adaptace na stresové faktory prostředí); (4) v sociální struktuře populací a společenstev (konkurence mezi organismy s podobnými nároky na životní prostředí; rodičovské a sexuální chování apod.); (5) v antropogenním vlivu na životní prostředí. Záměrem je, aby žák těmto zákonitostem porozuměl - všiml si v přírodě jejich projevů, dokázal vyhledávat další příklady a propojoval si je s vlastním životem a chováním.

1. stupeň

Charakteristika:

Klíčové téma vytváří předpoklady k dosažení *doporučených očekávaných výstupů* ostatních klíčových témat. K tomu lze vhodně využít terénní formy výuky (vycházky do přírody, exkurze, např. do čistírny odpadních vod) nebo zařazení aktivit, ve kterých žáci mohou samostatně prozkoumat, jak daná zákonitost působí (pozorování rozkladu látek na školním kompostu). Výukové aktivity je vhodné propojovat s příklady z každodenního života žáků.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- ▶ uvede jednoduché příklady potravních vazeb mezi organismy; u vybraných organismů určí (na základě informací o jejich životě) jejich roli v potravním řetězci

- uvede jednoduché příklady závislosti organismu na prostředí
- rozliší různé druhy sociálních vztahů mezi několika jedinci u vybraného druhu (rodičovská péče nebo konkurence - např. souboj jelenů o laně)
- na konkrétních příkladech vysvětlí princip koloběhu základních látek (např. uhlíku a vody) v životním prostředí
- rozliší základní biotopy a typy využití krajiny (zahrada, pole, louka, les, rybník, hory, jeskyně, lidské sídlo) a přiřadí k nim organismy, které se v nich vyskytují
- nalezne vztah mezi stavem ekosystému a lidskou činností na příkladu konkrétních míst ve svém okolí (např. louka - kosení, pole - orba a pěstební činnost)
- na příkladech různých organismů vysvětlí princip proměn v závislosti na prostředí a čase (stárnutí, růst, metamorfóza, rozklad)
- popíše vybrané výrobní procesy (pečení chleba a pečiva, výroba textilu, nábytku, skla, plastů); vyhledá ve svém okolí přírodní zdroje, ze kterých se tyto produkty vyrábějí

2. stupeň

Charakteristika:

Klíčové téma dále rozvíjí porozumění zákonitostem v přírodě. Na 2. stupni je velmi těsně propojeno se vzdělávací oblastí *Člověk a příroda*. K dosahování *doporučených očekávaných výstupů* jsou velmi podstatné vědomosti a dovednosti získané ve vzdělávacích oborech *Přírodopis, Zeměpis, Chemie*.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- na základě znalosti různých potravních vztahů vyhledá výjimky (např. masožravé nebo parazitické rostliny)
- vysvětlí princip vazeb mezi jednotlivými úrovněmi organizace živých organismů (jedinec, populace, společenstva)
- popíše koloběh prvků a látek na Zemi, identifikuje a vyhodnotí změny v přirozeném koloběhu způsobené lidskou činností
- vysvětlí, jak je početnost a rozmístění organismů ovlivňováno množstvím dostupné energie a různých forem látek (voda, kyslík, minerály) a vztahy s jinými organismy
- na konkrétních příkladech vysvětlí vzájemnou provázanost organismů a prostředí a zhodnotí důsledky jejího narušení (např. ovlivnění druhového složení na řece, kde žijí bobři a změny, které způsobí jejich vyhubení; padlý strom v lese ovlivní okolní fytoocenózu)
- vlastními slovy vymezí rozdíl mezi obnovitelnými a neobnovitelnými surovinami a zdroji energie; uvede hlavní zásady udržitelného využívání přírodních zdrojů
- navrhne možné scénáře vývoje lidské společnosti po vyčerpání některých surovin (např. ropy)
- vysvětlí a na konkrétních příkladech ilustruje souvislosti mezi životním prostředím a vlastním zdravím
- vysvětlí procesy utvářející povrch Země a porovná vliv přírodních procesů (např. eroze, vznik hornin) s těmi, které způsobuje člověk (zemědělství, zástavba)

Klíčové téma: Problémy a konflikty **(Tematické okruhy: Lidské aktivity a problémy životního prostředí, Vztah člověka k prostředí)**

Jako environmentální problémy se označují objektivně existující problémy životního prostředí, které mohou, ale nemusí být způsobeny lidskou činností. Problémy vznikají tehdy, je-li v ohrožení něco, co je pro někoho hodnotou. Environmentální problémy jsou kriticky zkoumány pomocí metod přírodních a společenských věd a žáci se seznamují s jejich podstatou a vědeckou reflexí. Environmentální konflikty představují společenskou diskusi o řešení problémů. Vznikají tehdy, pokud existují různé názory na řešení daného problému. *(Příklady: Zatímco snižování počtu goril v Africe je environmentální problém, diskuse o příčinách, důsledcích a zejména o možných řešeních představuje environmentální konflikt. Černá skládka u místního lesa je environmentální problém, cesty k jejímu odstranění mohou vést k environmentálnímu konfliktu).*

Environmentální problémy a konflikty mají být rozvíjeny až poté, co si žáci osvojili určitou míru environmentální senzitivity a porozumění ekologickým principům. Ke zkoumání problémů a konfliktů je možné použít metody práce s textem, simulační hry, filmy či internet. Důležitým zdrojem zkušeností je průzkum v terénu (je-li to vzhledem k charakteru konfliktu možné).

1. stupeň

Charakteristika:

Klíčové téma na 1. stupni uvádí žáky pouze do základů problematiky, jejíž těžiště spočívá až na 2. stupni. V průpravě na 1. stupni je vhodné začít s jednoduchou analýzou problémů. Pod vedením učitele si žáci kladou otázky o příčinách a následcích aktuálních environmentálních problémů, diskutují o nich, snaží se hledat odpovědi a formulovat závěry, které směřují k řešení konkrétní situace.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- **nalezne vztah mezi příčinou a následkem běžných činností a zdůvodní nezvratnost některých rozhodnutí a chyb (např. když se květina nezalévá, uschne)**
- **spolupracuje se spolužáky na řešení problémů, které vyvstanou při běžném provozu školy (např. domluva o organizaci třídění odpadu); učí se porozumět odlišným názorům na řešení problému**
- **identifikuje aktuální environmentální problém v okolí, popíše, jak se jej osobně může dotýkat, a vyhodnotí, zda se na něm osobně podílí**
- **propojí daný problém do základních souvislostí se svými znalostmi, vyhledává další informace vztahující se k problému, problém analyzuje (informace třídí, uvádí je do souvislostí, formuluje závěry apod.)**

2. stupeň

Charakteristika:

Klíčové téma se na 2. stupni věnuje více problémům a konfliktům lokálním než globálním, případně se zabývá tím, jak se globální problémy odrážejí na lokální úrovni. Žáci si postupně

uvědomují souvislost mezi problémy a dalšími oblastmi, včetně jejich vlastního chování. Důležitější než souhrnný a povrchní přehled o existujících problémech je, aby žák vybraný problém zaujal, přijal jej za svůj a učil se jej analyzovat co nejvíce do hloubky. Žáci dostávají příležitost k rozvíjení kritického myšlení a nahlíží na konflikt z hlediska přírodních i společenských věd.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- ▶ vybraný environmentální problém analyzuje z hlediska historických a společenských souvislostí (např. zacházení s odpady od minulosti po současnost)
- ▶ popíše příčiny a možné důsledky vybraného problému z hlediska environmentálního, ekonomického a sociálního
- ▶ vysvětlí, kdy se z environmentálního problému stává environmentální konflikt (např. solení silnic v chráněné oblasti z hlediska různých zájmových skupin: ochránci přírody vs. správa silnic)
- ▶ vysvětlí, že problém/konflikt má více řešení a uvede příklady řešení na různých úrovních – jednotlivec, rodina, školní třída, příp. politika; vysvětlí, jak problém souvisí s jeho regionem
- ▶ formuluje a odůvodní vlastní stanovisko na řešení daného problému/konfliktu
- ▶ zhodnotí, zda je v případě daného problému/konfliktu třeba něco dělat, zda se má do jeho řešení zapojit a jak
- ▶ navrhne příklady a realisticky naplánuje, jak by mohl svým chováním přispět k řešení daného problému/konfliktu; odhadne, jaké bude mít jeho chování důsledky

Klíčové téma: Výzkumné dovednosti a znalosti

(Tematické okruhy: Ekosystémy, Základní podmínky života, Lidské aktivity a problémy životního prostředí)

Klíčové téma rozvíjí schopnosti žáků samostatně zkoumat environmentální problémy a konflikty a vyhodnocovat jejich možná řešení. Prostřednictvím výzkumných znalostí a dovedností se žáci učí formulovat jednoduché výzkumné otázky a navrhovat základní postupy výzkumu (sbírat potřebná data, uspořádat je, vyhodnotit a interpretovat). Rozvíjení výzkumných dovedností lze podporovat při poznávání základních podmínek života, ekosystémů i posuzování dopadů činnosti člověka na životní prostředí. Na základě výsledků výzkumu žáci vyvozují závěry, vyhodnocují možná řešení, zaujmají k nim vlastní stanoviska s příslušným odůvodněním a prezentují výsledky své práce.

1. stupeň

Charakteristika:

Klíčové téma na 1. stupni zahrnuje základní přípravu žáků pro pozdější rozvíjení výzkumných dovedností. Do výuky jsou průběžně zařazovány různé badatelské aktivity spojené s formulací hypotéz, zapisováním pozorovaných změn, jejich vyhodnocováním a vyvozováním závěrů.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- formuluje jednoduché otázky a na základě vlastního pozorování a zkoumání na ně získává odpovědi (např. Jak se pohybuje rak? Kde roste mech?)
- osvojuje si základní badatelské dovednosti (pozorování, experimentování, zásady správného zaznamenávání - zápisy, tabulky, grafy, obrazová dokumentace)
- pozoruje a zkoumá přírodní děje pomocí jednoduchých pomůcek a nástrojů (pracuje s lupou, dalekohledem, teploměrem apod.)
- vyhledává informace ke zkoumaným otázkám v odborné literatuře a dalších zdrojích (atlas, encyklopedie, klíče, internet)
- porovnává záznam nebo zkušenost z vlastního pozorování přírody s informacemi uvedenými v přírodovědné literatuře (klíče, atlasy, encyklopedie, internet)

2. stupeň

Charakteristika:

Klíčové téma se může na 2. stupni rozvíjet ve dvou fázích. V první fázi si žáci osvojují vybrané dovednosti pod vedením učitele. Ve druhé fázi žáci využívají získané dovednosti při samostatně řešeném výzkumném projektu (např. zjišťují postoje místních obyvatel k plánovanému investičnímu záměru). Žáci tak přirozeně přecházejí k samostatné analýze, učitel se stává průvodcem.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- formuluje výzkumnou otázku (hypotézu) a navrhne metody pro získání dat potřebných k jejímu zodpovězení
- používá složitější pomůcky, přístroje a pokusy (např. mikroskop, chemické laboratorní potřeby) ke zkoumání přírodních dějů a zjišťování stavu životního prostředí
- shromažďuje a porovnává informace z vlastního pozorování a z různých informačních zdrojů, rozhovorů či dotazníků; shromážděná data vyhodnotí
- prezentuje vyhodnocené informace pomocí tabulek, grafů a schémat, data interpretuje (tj. vysvětluje, proč je výsledek takový, jaký je)
- závěry svých výzkumů prezentuje ostatním žákům či skupině (ústně nebo písemnou formou)

Klíčové téma: Akční strategie

(Tematické okruhy: Lidské aktivity a problémy životního prostředí, Vztah člověka k prostředí)

Akčními strategiemi zde rozumíme znalosti a dovednosti potřebné k tomu, aby žáci mohli přijmout takové jednání, které v dané situaci povede k environmentálně nejpříznivějším důsledkům. Odpovědné environmentální chování může souviset s jednou či více z následujících oblastí: eko-managementem (jednání, ve kterém jsou žáci v přímém kontaktu s přírodou či přírodními zdroji), spotřebitelstvím (jednání, ve kterém žáci ovlivňují trh využitím své kupní síly, např. nákup výrobků s ekoznačkou), přesvědčováním (jednání, kdy žáci ovlivňují jiné lidi k odpovědnému environ-

mentálnímu chování), politickými akcemi (jednání, ve kterém žáci např. komunikují se zastupiteli, dospělí pak mohou rozhodovat o výběru kandidátů při volbách) a právními akcemi (jednání, kdy žáci využívají existující právní nástroje, např. píšou petice či dávají podněty k trestnímu stíhání, dospělí se pak mohou účastnit různých rozhodovacích procesů).

Akční strategie je vhodné rozvíjet zejména v 8. a 9. ročníku základní školy. Pro rozvoj akčních strategií je důležité volit témata tak, aby žáci viděli konkrétní dopad svého jednání a zažili alespoň částečný úspěch. Zásadní je rozvíjet v žácích přesvědčení, že je v jejich možnostech stav životního prostředí ovlivnit. Přestože žáci jsou výukou motivováni a vedeni k odpovědnému environmentálnímu chování, nesmí být toto chování po žácích požadováno jako součást školních povinností, ale musí zůstat vždy svobodnou volbou každého žáka.

1. stupeň

Charakteristika:

Klíčové téma rozvíjí základní znalosti a zejména dovednosti vztahující se k oblasti ekomanagementu, tj. k třídění odpadu a využití druhotných surovin, šetření vodou a energiemi, k významu zeleně a ohleduplnému chování k přírodě.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- ▶ vybere z běžných každodenních činností ty, při kterých může svým chováním snížit jejich dopad na životní prostředí; navrhne konkrétní opatření, které by k tomuto snížení vedlo (např. šetření vodou při denní hygieně)
- ▶ ukáže svému vrstevníkovi postup, jak provést jednoduché opatření z oblasti ekomanagementu, které sám považuje za důležité (např. upozorní, že „plast patří sem“); vysvětlí důvody, proč opatření provádí
- ▶ uvede výhody a nevýhody různých opatření z oblasti ekomanagementu, která snižují dopady vlastního jednání na životní prostředí; (např. třídění odpadu, šetření vodou a energií)

2. stupeň

Charakteristika:

Klíčové téma přirozeně navazuje na výzkum a analýzu vybraných environmentálních konfliktů. Poté, co žáci problémy prozkoumají, budou více motivováni k jejich řešení. V rámci řešení konkrétního problému dochází k rozvíjení potřebných dovedností (např. jak psát dopis na úřad, jak sehnat finanční podporu svému projektu, jak argumentovat, jak vyhodnotit ekologické dopady výroby) a znalostí (např. kde získat informace, jaké mají možnosti řešení, jaké existují ekoznačky).

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- ▶ analyzuje provoz domácnosti nebo školy z hlediska dopadu na životní prostředí; navrhne konkrétní opatření vedoucí ke snížení tohoto dopadu a posuzuje jejich náročnost a realnost; u realizovaných opatření vyhodnotí jejich výsledky

- posoudí (např. pomocí konceptu ekologické stopy) vliv vlastního chování (chování třídy či školy) na životní prostředí; analyzuje výsledky a navrhuje možnosti, jak vliv na životní prostředí snížit
- uvádí na konkrétních příkladech do souvislosti své spotřební chování (co a jak nakupuje) a jeho vliv na životní prostředí
- popíše životní cyklus vybraného výrobku (výroba, doprava, používání, likvidace) a hodnotí vliv jednotlivých fází na životní prostředí; uvede návrhy konkrétních opatření, kterými může sám přispět ke snížení environmentálního dopadu
- na základě posouzení životního cyklu výrobků seřadí výrobky podle míry vlivu na životní prostředí; přiřazuje k běžně používaným výrobkům možné ekologicky šetrnější alternativy
- popíše princip certifikace ekologicky šetrných výrobků (např. produkty ekologického zemědělství, mezinárodní certifikáty udržitelné těžby a zpracování dřeva); zmapuje ve svém okolí jejich dostupnost; posoudí výhody a nevýhody jejich nákupu
- vyhledá informace o aktivitách občanských iniciativ a porovná/vyhodnotí jejich přínos pro zlepšení stavu životního prostředí v místě
- na základě posouzení výchozího stavu navrhuje možné akce pro zlepšení životního prostředí v okolí školy nebo bydliště
- plánuje samostatně, ve skupině nebo v celé třídě cíle akce/činnosti, které mají pozitivní vliv na životní prostředí; po uskutečnění akce vyhodnotí, zda se podařilo dosáhnout stanoveného cíle a navrhuje zlepšení do budoucna
- sestaví návrh dopisu, kterým upozorní místní samosprávu na vybraný problém životního prostředí; popíše problém a jeho důsledky a vysvětlí důvody, proč je třeba se problémem zabývat

Propojující témata Environmentální výchovy

Vztah k místu

Vztahem k místu se rozumí rozvíjení vědomí sounáležitosti žáka s místem a regionem, ve kterém žije. Vztah k místu má čtyři základní dimenze: (1) biofyzikální, vyjadřující žákovu znalost geografie a ekologie místa; (2) psychologickou, která odráží žákovu identifikaci s místem a jeho schopnost vnímat a ocenit jedinečnost místa; (3) sociokulturní, která je utvářena znalostí příběhů spojených s místem a interpretací historie a současnosti využívání místa společností; (4) politicko-ekonomickou, vyjadřující porozumění názorům na využívání různých zájmových skupin a možnostem pro vlastní aktivní ovlivňování budoucího vývoje místa. Vztah k místu představuje průřezovou dimenzi environmentální výchovy, která by měla být rozvíjena a prohlubována napříč celým kurikulem. Učitel může rozvíjet identifikaci žáka s místem spolu s rozvojem environmentální senzitivity, diskutovat o jeho udržitelném rozvoji, řešit místní environmentální konflikty, rozvíjet výzkumné dovednosti na místní problematice apod. Doporučuje se propojovat školu s místní komunitou a jejími problémy i realitami. Školy mohou využívat místní pamětníky, žáci mohou studovat historii místního přírodního parku a realizovat v něm naučnou stezku, školní jídelny mohou odebírat produkty od místních farmářů apod.

Přesvědčení o vlastním vlivu

Přesvědčením o vlastním vlivu (tzv. interní ohnisko kontroly) se rozumí to, že žák bude přesvědčen o tom, že je v jeho možnostech ovlivňovat svým rozhodováním životní prostředí obecně i v konkrétních konfliktech. Současně žák odmítne názor vyjadřující opak – to, že jedinec nic nemůže a o problémech rozhoduje někdo jiný – „ti nahoře“, zákony trhu či přírody. Pro rozvíjení tohoto postoje je klíčové dávat žákům prostor pro vlastní iniciativu a umožňovat jim zapojovat se do takových úkolů, ve kterých mají šanci zažít úspěch spojený s konkrétním pozitivním dopadem na životní prostředí. Propojující téma je svázáno především s klíčovými tématy Problémy a konflikty a Akční strategie.

Osobní odpovědnost

Osobní odpovědností je zde míněno to, že žák přijme svůj díl odpovědnosti za existující environmentální problémy a stav životního prostředí, propojí je se svým životem a je ochoten podílet se na jejich řešení. Žáci by proto měli dostat příležitost k tomu, přijímat ve škole odpovědnost za úspěch společných projektů i dílčích aktivit.

Kooperativní dovednosti

Schopnost žáka spolupracovat s ostatními a budovat s nimi přátelské a kooperativní klima ve třídě je předpokladem pro práci s aktivními formami výuky environmentální výchovy. Spolupráce žáků se proto objevuje při rozvíjení všech klíčových témat environmentální výchovy. V rámci výuky by kooperativní dovednosti měly být rozvíjeny pomocí aktivit na budování důvěry, rozvíjení komunikačních dovedností, schopností plánovat práci, určovat si cíle a dalších. Pro efektivní rozvíjení environmentální výchovy je také důležité zohlednit klima ve třídě, respektive vývojovou fázi skupiny podle zásad tzv. skupinové dynamiky.

Environmentální postoje a hodnoty

Environmentálními postoji se rozumějí stanoviska, která žáci zaujímají k životnímu prostředí a jeho složkám, problémům, environmentální politice, technologiím, aktivitám apod. (*např.: Lidé by se měli více uskrovnit a méně jezdit autem.*). Environmentální hodnoty představují určité obecné kvality či objekty, kterých si ceníme (čistě životní prostředí, environmentální spravedlnost apod.). Postoje a hodnoty se rozvíjejí v rámci všech klíčových témat environmentální výchovy. Je vhodné zařazovat například diskusní aktivity, ve kterých žáci identifikují vlastní postoje a hodnoty a porovnávají je s hodnotami a postoji ostatních. Současně je vhodné si uvědomit, že samotné zastávání příznivých environmentálních postojů ještě nevede k odpovědnému environmentálnímu chování a je pouze jednou z rozvíjených oblastí.

CELKOVÝ KONCEPT:

Excellence in Environmental Education - Guidelines for Learning (Pre K-12). North American Association for Environmental Education, 2004 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: http://www.naaee.org/npeee/learner_guidelines.php

Standardy Severoamerické asociace pro environmentální výchovu, volně dostupné na internetu. Dokument obsahuje přehled teorie popisující východiska materiálu, množství pečlivě formulovaných očekávaných výstupů a modelové příklady z praxe.

DAŇKOVÁ, L., KULICH, J., TOUŠKOVÁ, B. *Škola pro život II. Jak na ekologickou/environmentální výchovu po zavedení Rámcových vzdělávacích programů*. Praha : Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina, 2009. ISBN 978-80-903345-9-5 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: <http://www.pavucina-sev.cz>

Souhrn materiálů vhodný zejména pro školní koordinátory environmentální výchovy. Obsahuje kapitoly s teoretickým zářmáním environmentální výchovy, metodikou, příklady hodin a programů i další zdroje pro koordinaci environmentální výchovy.

SENZITIVITA:

CORNELL, J. *Sharing Nature with Children Volume I and II*. Nevada City, CA : DAWN Publications, 1979 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: <http://www.sharingnature.com/index.php>

Publikace nabízí soubor tzv. Cornellových ekoher, tj. aktivit, které probíhají převážně v přírodě a umožňují rozvoj environmentální senzitivity. Aktivity jsou zařazovány postupně ve 4 fázích: Zaujetí, Pozornost, Přímá zkušenost a Sdílení. Cornell klade důraz na prožívání a atmosféru daného okamžiku.

MATRE, S. V., HOESSLE, K. *Earthwalks: Earth Magic*. Greenville : The Institute for Earth Education, 1980 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: <http://www.eartheducation.org/>

Publikace popisuje ucelený program - tzv. Procházky po Zemi v rámci tzv. Výchovy o Zemi. Obsahuje aktivity na smyslový kontakt s přírodou. V jejich rámci prochází děti v přírodě 60-90 minut dlouhou cestou, na které formou tajemných a netradičních úkolů zažívají netradiční smyslové zkušenosti s přírodou (např. sbírají vůně, všímají si detailů, kreslí zvuky, apod.).

WITT, R. *Vnímejte přírodu všemi smysly*. Horní Maršov : SEVER, 2008.

Výběr aktivit inspirovaných Výchovou o Zemi a Josephem Cornellem v češtině. Několik desítek námětů ke hrám v přírodě, které bystří smysly a učí dívat se na své okolí srdcem. Vhodné zejména pro čtenáře, kteří znají metodiku a potřebují stručný přehled aktivit.

ZÁKONITOSTI:

AMANN, M. A KOL. *Pojďme na to od lesa. Příručka ekologické výchovy a lesní pedagogiky*. Vimperk : Správa Národního parku a CHKO Šumava, 2003.

Rozsáhlá publikace shromažďující aktivity zaměřené na porozumění fungování lesního ekosystému a na reflexi prožitku lesa.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Hrajeme si na přírodu*. Brno : Lipka, 2008.

Publikace obsahuje drobnější aktivity, na kterých lze ilustrovat některé zákonitosti přírodních dějů a také dopady vlivu lidské činnosti na životní prostředí. Hry jsou jednoduché a často spojené s pohybem.

MARX, J. *Ekologické hry*. Olomouc : Dům dětí a mládeže v Olomouci, 1992.

Sborník jednoduchých her s tematikou vybraných ekologických principů a vztahů v přírodě. Určeno především pro menší děti.

PROBLÉMY A KONFLIKTY:

ČIČČERA, J., KLÁPŠTĚ, P., MAIER, K. *Hry a výchova k občanské společnosti*. Praha : BEZK, 2005.

Knihy obsahují různé komplexní aktivity zaměřené převážně na řešení environmentálních problémů a diskusí nad konflikty. Metodika je zaměřena zejména na diskusní techniky a simulační hry.

NÁDVORNÍK, O., VOLFOVÁ, A. *Globální rozvojové vzdělávání*. Praha : Člověk v tísni, 2004.

Informace o vybraných globálních problémech a příklady aktivit zpracovaných do formátu vyučovací hodiny.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Bohouš a Dáša: Klima v tísni*. Praha : Člověk v tísni, 2009 [cit. 2011-05-25].

Dostupné z WWW: www.varianty.cz

Metodický materiál obsahuje jednotlivé výukové lekce pro 2. stupeň ZŠ a SŠ zaměřené na téma klimatické změny. V lekcích žáci zjišťují informace o environmentálních problémech a analyzují konflikty (např. na základě novinových článků).

VÝZKUMNÉ DOVEDNOSTI A ZNALOSTI:

KOLEKTIV AUTORŮ. *Metodika programu GLOBE*. Praha : Sdružení TEREZA, 2009 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: <http://globe.terezanet.cz/>

Metodika programu GLOBE nabízí prostor pro rozvoj výzkumných dovedností v oblastech hydrologie, fenologie, pedologie, vegetačního pokryvu a meteorologie. Program nabízí žákům praktické postupy pro zkoumání a pozorování životního prostředí v okolí školy. Vede ke spolupráci žáků a pedagogů, přirozeně podporuje přírodovědné předměty.

AKČNÍ STRATEGIE:

BARDWELL, L. V., MONROE, M. C., TUDOR, M. T. *Environmental Problem Solving. Theory, Practice and Possibilities in Environmental Education*. Troy : NAAEE, 1994.

Publikace srovnává čtyři různé přístupy pro rozvíjení výzkumných a akčních dovedností. Kromě teoretického zarámování a popisu metodiky kniha obsahuje konkrétní příklady školních projektů.

HUŠKOVÁ, B. A KOL. *Učíme se dobře rozhodovat pro budoucnost. Budování vztahů mezi školami, obcemi a správci veřejných pozemků a prostor cestou místně zakotveného učení a zapojování občanů*. SEVER a Partnerství, 2010 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: www.skolaprozivot.cz

Publikace popisuje základy metodiky místně zakotveného učení, kterou používá program Škola

pro udržitelný život. Učitelé získají v publikaci náměty, jak žáky zapojit do rozhodování v obci a jak společně měnit okolí školy k lepšímu.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Příručka pro školy. Program Ekoškola.* Praha : Sdružení TEREZA, 2007 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: www.ekoskola.cz

Metodika programu Ekoškola nabízí prostor pro rozvoj akčních strategií zejména v oblasti ekomanagementu. V programu žáci snižují ekologický dopad školy a svého jednání na životní prostředí a zlepšují prostředí ve škole i jejím okolí. Program je určen pro celou školu, vede ke spolupráci žáků, učitelů, vedení školy i místní komunity.

SOBEL, D. *Place-Based Education: Connecting Classrooms & Communities.* Barrington : The Orion Society, 2005 [cit. 2011-05-25]. Dostupné z WWW: <http://www.ecoliteracy.org>

Publikace obsahuje řadu praktických příkladů projektů zaměřených na vztah k místu a řešení jeho problémů z amerických škol.

Mediální výchova

Úvod

Doporučené očekávané výstupy

Informační zdroje

Mediální výchova vychází z poznatku, že masová a síťová média (periodický tisk, rozhlas, televize, internetová média a internetové sociální sítě) představují v současné době významný faktor primární i sekundární socializace. V základním vzdělávání nabízí Mediální výchova základní poznatky a dovednosti týkající se mediální komunikace a práce s médii. Média a komunikace představují velmi významný zdroj zkušeností, prožitků a poznatků pro stále větší okruh příjemců. Pro uplatnění jednotlivce ve společnosti je důležité umět zpracovat, vyhodnotit a využít podněty, které přicházejí z okolního světa, což vyžaduje stále větší schopnost zpracovat, vyhodnotit a využít podněty přicházející z médií. *Doporučené očekávané výstupy* tuto potřebu zacházení s masovými a síťovými médii reflektují a současně respektují rozdílnou úroveň poznávacích schopností žáků a různou míru jejich potenciální či pravděpodobné zkušenosti s médii. Důraz je kladen na schopnost aktivně využívat média k prosociálnímu jednání a umět vlastní vztah k médii a k jejich využívání podrobit kritické reflexi a racionálnímu odstupu. Z tohoto důvodu propojují doporučené očekávané výstupy receptivní a produktivní činnosti, neboť se jedná „jen“ o různé postupy směřující ke stejnému cíli. Vedle získání základních dovedností je proto zdůrazněna i potřeba získat znalosti z oblasti mediální produkce, dějin médií, role médií ve společnosti a postupů a prostředků mediální komunikace. *Doporučené očekávané výstupy* rozšiřují obsah Mediální výchovy o problematiku bezpečnosti užívání médií. Ta zvláště významně vystupuje do popředí s rozvojem internetových médií a sociálních sítí a je jako důležitý faktor rozvoje mediální gramotnosti akcentována i na evropské úrovni.

Na 1. stupni jsou *doporučené očekávané výstupy* zpracovány samostatně i pro 1. období. Pro potřeby metodické podpory Mediální výchovy na 1. stupni byl proto nově vytvořen tematický okruh *Mediální propedeutika*. Tematický okruh umožňuje žákům tohoto věku maximálně zúročit svoji osobní zkušenost s médii. Ta je východiskem pro následné, již racionalizované získávání poznatků a dovedností a rozvíjení kritického myšlení. Pro 2. období 1. stupně je stěžejním tematickým okruhem *Kritické čtení a vnímání mediálního sdělení*, který ve své elementární rovině částečně zahrnuje i témata z tematického okruhu *Interpretace vztahu mediálních sdělení a reality a Stavba mediálních sdělení* a zároveň se do něj prolínají tematické okruhy produktivních činností - *Tvorba mediálních sdělení* a *Práce v realizačním týmu*. Pro Mediální výchovu jsou na 1. stupni doporučeny k realizaci ve výuce pouze dva uvedené tematické okruhy, a to *Mediální propedeutika* a *Kritické čtení a vnímání mediálního sdělení*.

Těžiště výuky Mediální výchovy spočívá na 2. stupni. Stejně jako na 1. stupni zahrnují *doporučené očekávané výstupy* tematické okruhy jak recepčního (kriticko-analytického), tak produkčního charakteru, a proto nejsou *doporučené očekávané výstupy* pro produktivní činnosti samostatně vylčeny. *Doporučené očekávané výstupy* jsou zpracovány pro tematický okruh *Kritické čtení a vnímání mediálního sdělení* (na rozdíl od 1. stupně je zde navíc zahrnut obsah tematického okruhu *Vnímání autora mediálních sdělení*), *Interpretace vztahu mediálního sdělení a reality*, *Stavba mediálního sdělení* a *Fungování a vliv médií ve společnosti*.

Doporučené očekávané výstupy

Tematický okruh: Mediální propedeutika

1. stupeň - 1. období

Charakteristika:

Tematický okruh plní v 1. období 1. stupně úlohu prostředníka pro vstup do světa médií, představuje úvodní část Mediální výchovy, proto její základní funkcí není získávání faktických znalostí z oblasti médií, ale vytvoření situací, prostoru a příležitostí, v nichž mohou žáci aktivně zpracovávat své mediální zážitky a zkušenosti. Vzhledem k tomu, že u žáků 1. až 3. ročníku ZŠ je vztah k médiím převážně intuitivní, je mediální tematika tohoto tematického okruhu převedena do takových symbolických forem, jimiž si žáci v daném věkovém stupni osvojují svět (ilustrace, hra, rozhovor, vyprávění). Současně je však třeba směřovat k tomu, aby se užívání médií postupně stalo vědomou aktivitou, kterou lze racionálně kontrolovat. I v tomto období je možné začít žáky zapojovat podle jejich schopností a zájmu do skupinové práce v realizačním týmu. A to i tak, že se postupně seznamují s výhodami i riziky internetu, mobilu a nových technologií.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- odpovídá na otázky zaměřené na obsah čteného, slyšeného nebo sledovaného jednoduchého zpravodajského či reklamního sdělení
- charakterizuje postavy a hodnotí jejich jednání ve vztahu k události (zamýšlí se nad jejich vlastnostmi apod.)
- dotváří krátkou zprávu do logického celku (vyprávěním, dramatizací, ilustrací apod.)
- při četbě, poslechu, sledování pohádek, seriálů, filmů rozlišuje prostředí reálné a fantastické (od vyjádření dojmu a pocitu k formulaci soudu a názoru)
- postupně rozlišuje místo a čas děje, jednoduché příběhy vypráví v časové a příčinné souvislosti
- na základě své intuice hodnotí přání, které slibuje splnit reklama, a porovnává je s realitou svých potřeb, zájmů a přání
- sdělí, která média a jakým způsobem provázejí jeho den („moje každodenní mediální biografie“, média jako součást rodinného prostředí)
- na konkrétním příběhu začíná rozpoznávat rizika, která pro něj i pro ostatní představuje zveřejňování soukromí na internetu, a na příkladu uvede zásady bezpečného užívání síťových médií

Tematický okruh: Kritické čtení a vnímání mediálních sdělení

1. stupeň - 2. období

Charakteristika:

Tematický okruh v 2. období 1. stupně zahrnuje částečně i témata z tematického okruhu *Interpretace vztahu mediálních sdělení a reality* a *Stavba mediálních sdělení* a současně obsahuje jednoduché produktivní činnosti z tematických okruhů *Tvorba mediálních sdělení* a *Práce*

v *realizačním týmu*. Je důležitý pro vytvoření základů kritického odstupu od mediálních sdělení a schopnosti rozlišit funkce jednotlivých mediálních sdělení. Žák si začíná osvojovat poznání, že jednotlivé typy sdělení mají své funkce či komunikační cíle, že jsou součástí kultury, v níž žije, a jejich výpovědní/pravdivostní hodnota je velmi různá. Mediální výchova nabízí pro toto období řadu možností. Ty se vztahují zejména k podpoře sociálního učení, k rozvoji čtenářské gramotnosti, k rozšíření vyjadřovacích možností a schopností žáků, ke kooperaci s mimoškolními partnery i k veřejné prezentaci výsledků školní práce. Například prostřednictvím tématu „Taková je naše škola“ žáci představují krátkými psanými příspěvky, rozhlasovou relací, souborem fotografií, natočením videa nebo multimediální prezentací zajímavá pracoviště školy a činnost zájmových útvarů. Představit mohou PC učebnu, kabinet přírodovědy a vlastivědy, školní hřiště, zahradu, práce klubu malých novinářů, družstva malé kopané apod.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- rozlišuje a porovnává podle charakteristických rysů a způsobů užití masová a síťová média (tisková média, rozhlas, televize, internetové stránky aj.)
- na konkrétních příkladech rozlišuje základní funkce mediálních sdělení: informovat, vzdělávat, získávat, bavit
- rozlišuje informativní a umělecké obsahy (především zpravodajství, vzdělávací a osvětové pořady a texty a fikce pohádkové a dobrodružné povahy) od reklamy
- rozezná a využívá základní prostředky zpravodajství; napíše krátkou zprávu - odpoví na otázky „kdo?, co?, kdy?, kde?“
- rozezná získávací cíle reklamy a rozlišuje výrazové prostředky, které reklama využívá pro oslovení různých cílových skupin
- na příkladu (členů rodiny aj.) demonstruje rozdíly ve způsobech konzumace médií a v přístupech k mediálním sdělením
- na konkrétních příkladech vysvětlí rozdíl mezi reálným a virtuálním světem (přímá komunikace vs. virtuální komunikace, např. spolužáci vs. virtuální přátelé)
- uvede rizika spojená s uveřejňováním informací a fotografií o sobě a svých blízkých na různých komunikačních sítích, chápe význam ochrany osobních údajů a chová se podle toho

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh na 2. stupni zahrnuje i témata tematického okruhu *Vnímání autora mediálních sdělení* a současně obsahuje jednoduché produktivní činnosti z tematických okruhů *Tvorba mediálních sdělení* a *Práce v realizačním týmu*. Pozornost se zaměřuje na rozvoj kritického odstupu od mediálních sdělení, schopnost rozlišit funkce jednotlivých mediálních sdělení a osvojit si povědomí o výrazových prostředcích užívaných médií. V rámci tohoto okruhu získávají žáci základní představu o výrazových prostředcích používaných v jednotlivých médiích a rozvíjí si kritický přístup k jejich užití. Zároveň se učí chápat rozdíly mezi jednotlivými typy mediální produkce a rozpoznávat manipulativní působení.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- rozeznává typy mediálních sdělení a jejich typické výrazové prostředky (zpráva, reklama, hudební klip, komiks, www stránky)
- uvede, jakou roli a jaký význam má výběr grafických výrazových prostředků (např. podtržení, velikost písma v periodickém tisku i na www stránce)
- rozeznává zvolené výrazové prostředky jako příznakové a roli jejich citového zabarvení pro „navádění“ uživatele k určitému výkladu obsahu sdělení
- rozlišuje rozdíly v expresivním a citovém zabarvení ve významově blízkých slovech užívaných ve zpravodajství (např. „přiznal“ či „připustil“ místo „řekl“)
- na příkladech vysvětlí, jak volba záběru (např. u fotografie) směřuje diváka ke konkrétnímu výkladu sdělení
- rozezná rozdíly mezi „seriózním“ a „bulvárním“ zpravodajstvím a výrazové prostředky, které jsou pro ně příznačné
- identifikuje zábavní prvky v nezábavních mediálních produktech (např. ve vzdělávacích televizních pořadech či v učebnicích)
- objasní rozdíl mezi násilím přímo vyjádřeným, naznačeným či skrytým a mezi fyzickým a psychickým násilím; rozlišuje funkci zobrazeného násilí ve sdělení

Tematický okruh: Interpretace vztahu mediálních sdělení a reality

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh uvádí žáka do problematiky vnímání toho, co je „reálné“ v každodenním životě. Média se vztahují k „realitě“ přinejmenším dvěma způsoby. Deklarují některé produkty jako „výpovědi o událostech, které se staly, a zjištění, která platí“ (zprávy, publicistika, dokument, vzdělávání a osvěta), zatímco jiné jako „fikce“. Současně sama média „jsou realitou“. Tato mediální realita je součástí života společnosti a představuje zdroj zkušeností pro její členy.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- rozlišuje jednotlivá mediální sdělení podle toho, jestli mají charakter „faktu“, nebo „fikce“, a identifikuje základní žánry a výrazové prostředky „fikce“ v jednotlivých médiích
- u tištěných médií pojmenuje funkci užití grafických a dalších vizuálních prvků (písma, grafiky, fotografie)
- u audiovizuálních médií vnímá významy práce s obrazem (střih, detail, nájezd, zpomalení, zrychlení) a roli zvuku (např. scénické hudby)
- u internetových médií vnímá užívání prostředků přímého oslovení a vytváření pocitu intimity a neformálního kontaktu
- na konkrétních příkladech doloží, že „faktická“ sdělení (např. přímý přenos) nejsou záznamem události, nýbrž její interpretací (rozmístění kamer, opakování akcí apod.)

- rozeznává v mediálním sdělení stereotypy a na příkladech uvede jejich zjednodušující a paušalizující vztah ke skutečnosti
- ve vybraných mediálních sděleních identifikuje princip nadsázky (komedie, parodie); identifikuje parodii konkrétních mediálních sdělení (např. Žánrů)

Tematický okruh: Stavba mediálních sdělení

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh odkrývá pravidelnosti ve stavbě mediálních sdělení, a to i takových, která působí jako záznam skutečnosti (např. zpravodajství či přímý přenos - viz předcházející tematický okruh). Přínosem tematického okruhu je mimo jiné to, že mediální produkty (noviny, časopis, rozhlasová stanice, televizní pořad, www stránka, blog, sociální síť apod.) se před žákem objevují nikoli jen jako projev dobové kultury a samozřejmějím součástí jeho života, ale také jako zdroj poznání společnosti, v níž žije.

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- porovnává mediální produkty a identifikuje pravidelnosti v jejich stavbě (např. ve zpravodajské relaci či na internetovém portálu)
- navrhne strukturu školního či třídního časopisu, resp. webové stránky, a svůj návrh dovede vyložit a zdůvodnit
- určí kritéria výběru zpráv; základní kritéria identifikuje a případně používá v roli vedoucího vydání školního časopisu či relace školního vysílání
- pojmenuje základní strukturu příběhu a složky, které příběh tvoří (expozice, zápletka, postavy apod.); tyto prvky rozpoznává v reklamě, zprávě, detektivním příběhu apod.
- sestaví jednoduchý příběh a prezentuje ho pro sebe přiměřenou formou (v souvislém vyprávění, bodovém scénáři, komiksu apod.)
- zhodnotí, jakým způsobem se do podoby mediálních sdělení promítají představy o cílovém (plánovaném) příjemci
- na konkrétních ukázkách analyzuje produkci pro svou věkovou skupinu (časopisy pro mládež, reklamy pro mládež, televizní pořady a webové stránky pro mládež)

Tematický okruh: Fungování a vliv médií ve společnosti

2. stupeň

Charakteristika:

Tematický okruh umožňuje pochopit roli médií v životě současného člověka. V rámci tohoto okruhu žák proniká do souvislostí, které utvářejí mediální produkci, a osvojuje si představy o postavení a roli médií v moderních společnostech. Současně získává základní informace o jednotlivých mediálních profesích (novinář, práce s kamerou a před kamerou, psaní pro média).

Doporučené očekávané výstupy:

Žák:

- vnímá vztah médií a svobody projevu a význam tisku pro demokratické společnosti, chápe i rizikové stránky tohoto vztahu
- vysvětlí význam rozšíření knihtisku, přenosu sdělení rozhlasovým a později televizním signálem a význam nástupu síťových médií pro společnost
- rozpozná a pojmenuje oblasti vlivu médií na člověka (vnímá média jako faktor ovlivňující názory, pocity, životní styl, hodnoty, morální přesvědčení)
- rozpozná roli médií ve svém vlastním životě a životě svých bližních a dovede z mediální nabídky aktivně naplnit vlastní zájmy, potřeby a přání
- chápe vliv reklamy na současnou mediální produkci (je schopen identifikovat projevy „komercializace“); reflektuje svůj vztah k reklamě na vlastním chování
- zhodnotí vliv komunikačních technologií na podobu komunikace ve skupinách, do nichž vstupuje (mezi vrstevníky ve škole či při zájmové činnosti, v rodině apod.)
- uvědomuje si, jak *zprostředkovaná* komunikace (mobilní telefony, email, ICQ, Facebook apod.) ovlivňuje způsob komunikace a vztahy s ostatními
- zhodnotí přednosti a rizika získávání informací z internetových zdrojů (např. z Wikipedie) a umí takto získané informace ověřovat

Informační zdroje:

JIRÁK, J., KÖPPOVÁ, B. *Masová média*. Praha : Portál, 2009.

Publikace nabízí propojení teoretických přístupů ke studiu masových médií s historickým vývojem českých a světových médií. V podrobném výkladu nachází učitel informační zdroje zejména k TO „Fungování a vliv médií ve společnosti“ (viz kapitola 5. Vliv médií, s. 321-369), „Stavba mediálních sdělení“ (viz kapitola 4. Mediální produkty, s. 249-258, s. 270-302), „Interpretace vztahu mediálních sdělení a reality“ (kapitola 4. Mediální produkty, s. 258-277, 310-321) a „Kritické myšlení a vnímání mediálních sdělení“ (kapitola 1. Masová média ve společenském a historickém kontextu, s. 21-25, 89-105).

JIRÁK, J. Mediální gramotnost jako kompetence svého druhu. In Dopita, M., Staněk, A. (eds.) *Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikulturní společnosti*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004, s. 177-186.

Text nabízí základní výklad pojetí mediální gramotnosti jako průřezové kompetence a mediální výchovy jako cesty k osvojování této kompetence. Text má spíše obecný charakter a může učitele orientovat v postavení mediální výchovy v současném vzdělávání.

KUNCZIK, M. *Základy masové komunikace*. Praha : Karolinum, 1994.

Publikace vysvětluje význam a roli masových médií v současné společnosti. Pro učitele je možné doporučit k TO „Stavba mediálních sdělení“ kapitolu 5. Produkce zpráv, s. 106-145, k TO „Fungování a vliv médií ve společnosti“ kapitolu 7. Vybrané výsledky zkoumání účinků I, s. 159-210, obě tyto kapitoly jsou vhodné i k TO „Fungování a vliv médií ve společnosti“.

MIKULENKOVÁ, H., CARDOVÁ, J. *Průřezová témata - Projekty 1*. Olomouc : Prodos, 2006.

Zajímavý a podnětný pracovní materiál orientovaný na všechna průřezová témata. Zaměřuje se na realizaci konkrétních projektů na 1. stupni. Ve vztahu k mediální výchově nabízí projekt „Výletník - umíme udělat časopis?“. Pro 1. stupeň doporučuje ve vztahu k mediální výchově zejména produktivní činnosti, uvádí na konkrétních případech propojení mediální výchovy a českého jazyka a literatury. Publikaci je možné využít zejména pro tematický okruh „Mediální propedeutika“.

STRADLING, R. *Jak učit evropské dějiny 20. století*. Praha : MŠMT, 2003.

STRADLING, R. *Multiperspektivita ve vyučování dějepisu: příručka pro učitele*. Praha : MŠMT, 2004.

Dvojice textů, jejichž předností je to, že vysvětlují a předvádějí, jak je možné využít analýzu materiálů, které jsou typické pro 20. století (především filmu a rozhlasu). Texty nejsou přímo zaměřeny na mediální výchovu, svým přístupem však respektují její základní půdorys a zvláště učitelům dějepisu mohou vhodně pomoci při integraci TO „Interpretace vztahu mediálních sdělení a reality“ a „Fungování a vliv médií ve společnosti“.

ŠEĎOVÁ, K. Média jako pedagogické téma. *Pedagogika*, 2004, roč. 54, č. 1, s. 19-33.

Článek se soustřeďuje na pedagogické aspekty mediální výchovy. Analyzuje média jako

významnou socializační institucí, upozorňuje na oblast zkoumání mediálních účinků ve vztahu k agresivnímu chování a kromě cílů mediální výchovy zdůrazňuje proměny výchovné situace, v níž se mediální výchova realizuje. Jako stručný a přehledný teoretický rámec je možné využít pro všechna průřezová témata.

www.ovce.sk [cit. 2011-05-25].

Slovenský internetový portál je vhodný zejména pro tematický okruh „Mediální propedeutika“, byl vytvářen s cílem, aby plnil osvětovou funkci pro informace o výhodách i rizicích síťových médií, používání mobilu a nových technologií.

<http://www.medienpaedagogik-praxis.de/> [cit. 2011-05-25].

Portál otevírající cestu k německé tradici mediální výchovy a mediálního vzdělávání, bohatý na základní výkladové texty a odkazy na další tematicky blízké stránky.

<http://www.mediaeducation.net/> [cit. 2011-05-25].

Užitečná webová stránka nabízející přehled metod, inspirací a podkladů k přípravě kurzů a hodin mediální výchovy. Je cennou inspirací při zpracovávání konkrétních témat (např. média a sport nebo média a dějiny)

http://www2.statpedu.sk/buxus/generate_page.php_page_id=1299.html [cit. 2011-05-25].

Oficiální stránka slovenského Státního pedagogického ústavu, kde je možné se seznámit se základními materiály k Mediální výchově pro potřeby učitelů na slovenských školách.

www.vuppraha.cz

www.rvp.cz

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

